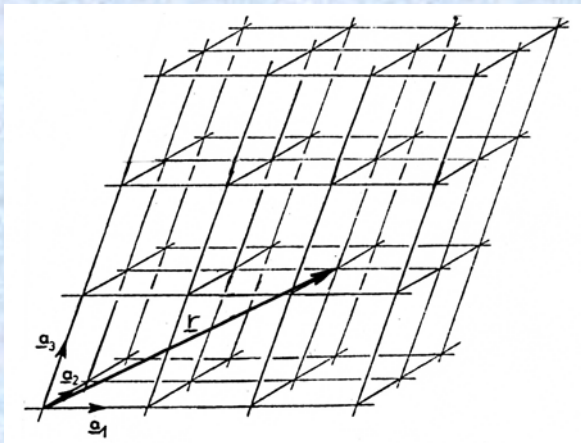

Kristályrács-szerkezet

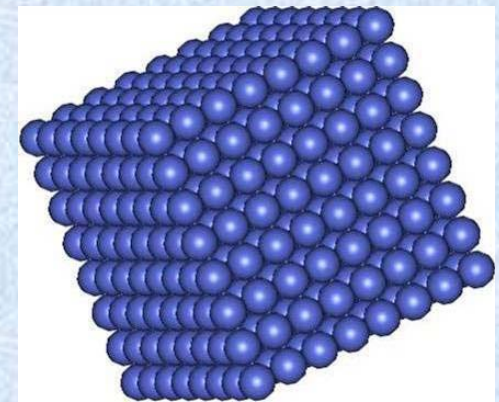
(szubmikroszkópikus szerkezet)

TÉRRÁCS: $\underline{r} = l \cdot \underline{a}_1 + m \cdot \underline{a}_2 + n \cdot \underline{a}_3$, ahol l, m, n egész számok;
 $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \underline{a}_3$ a **periodikus rendezettség** három térbeli irányába mutató transzlációs egységvektorok

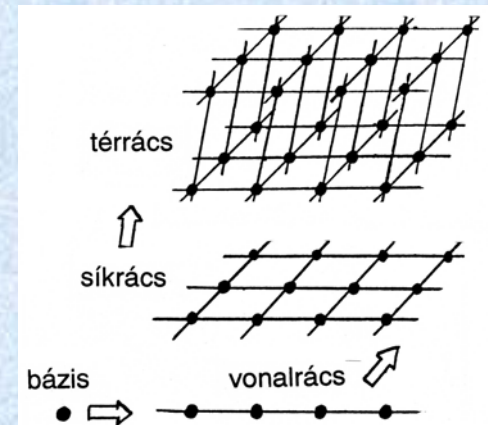

KRISTÁLYRÁCS:
térrács + bázisok;

← ← ↓
atomok, ionok, molekulák
transzlációs szimmetriával
építik fel a kristályrácsot,
a szilárd anyag szemcséit

kristályos anyagok transzlációs szimmetriája:
a térrács geometriai elemeinek
(csúcsok, élek, lapok)
szabályos ismétlődése:

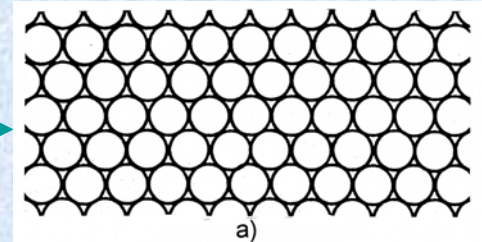

Periodikus rendezettség kiterjedése

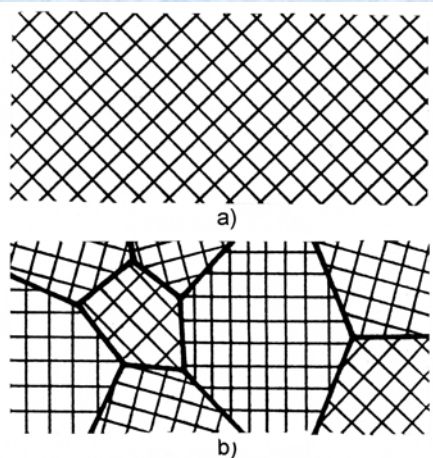
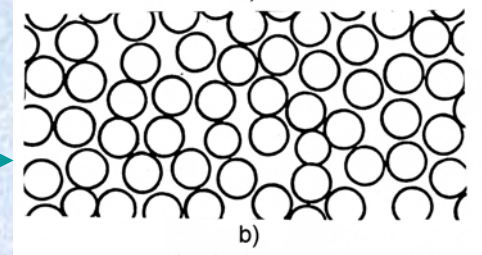
kristályos anyagszerkezet

hosszútávú rendezettség: →

Amorf anyagszerkezet

rövidtávú rendezettség: →

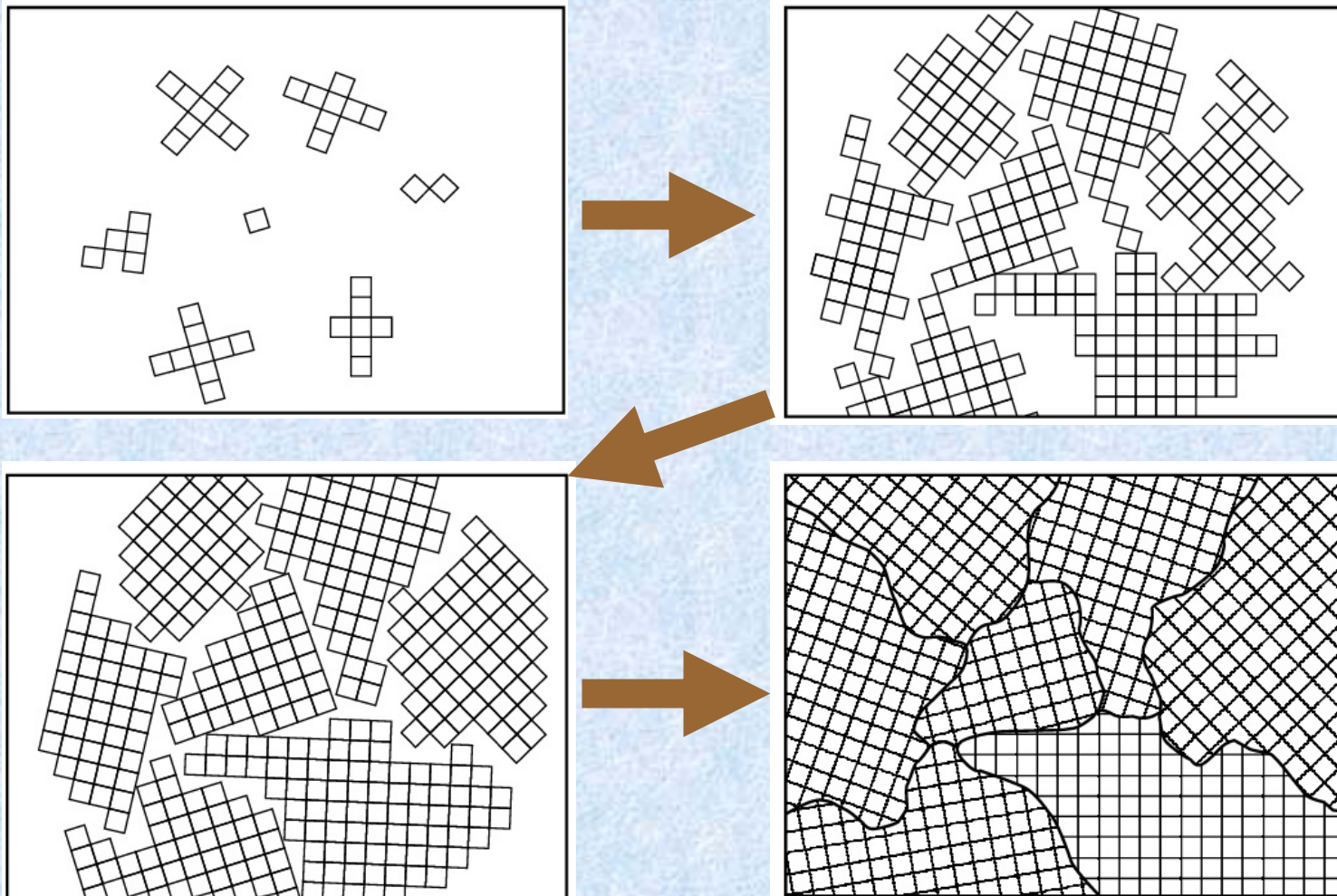

a rendezettség a külső makroszerkezeten belül nem vált orientációt, azaz egyetlen szemcsét épít fel ⇒ **monokristályos** anyag (egykristály)

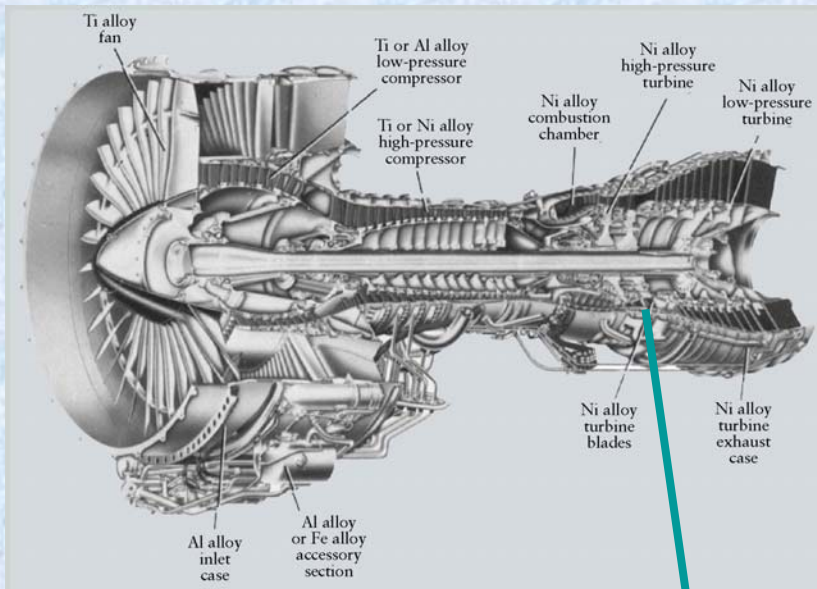
a hosszútávú rendezettség a különböző orientációjú fázisok, ill. szemcsék határáig áll fenn ⇒ **polikristályos** anyag

Polikristályossá dermedés olvadék állapotból

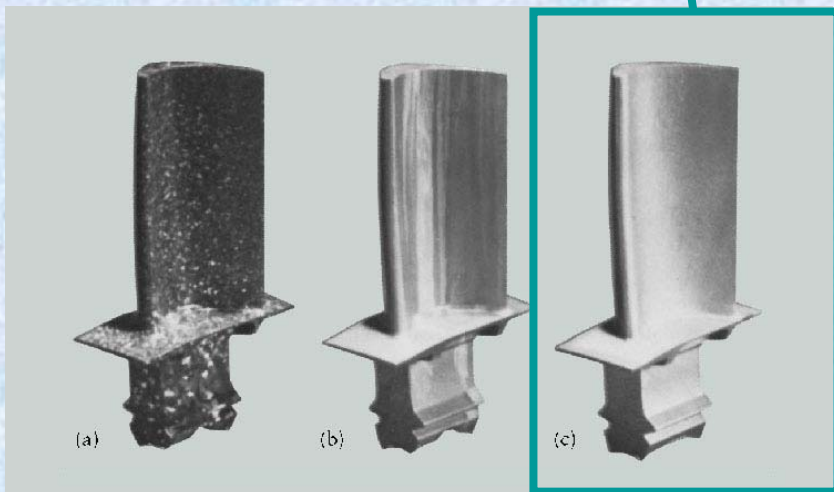
Egykristályos fém alkalmazása

Sugárhajtómű

Nikkelötvözetből készített
turbinalapát:

- a) hagyományosan öntött polikristályos
- b) irányítottan dermedezett oszlopos polikristályos
- c) monokristályos**

Mono- és polikristályos ásványok I.

Termésréz

Fluorit

Szfalerit

Magnetit

Termésarany

Termésvas

Gyémánt

Pirit

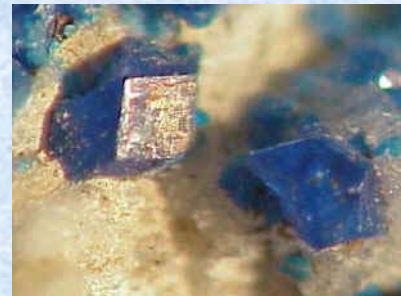
Magnetit

Mono- és polikristályos ásványok II.

Cirkon

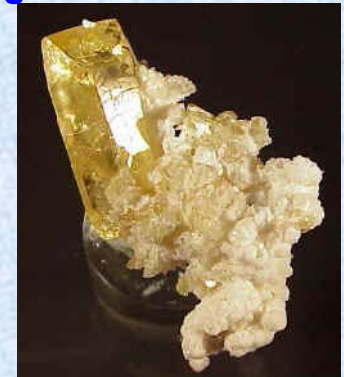
Cumengit

Cölesztin

Barit

Fluellit

Topáz

Mono- és polikristályos ásványok III.

Berill (Smaragd)

Elbait

Henmilit

Kvarc (Hegyikristály)

Kvarc (Ametiszt)

Grafit

Armenit

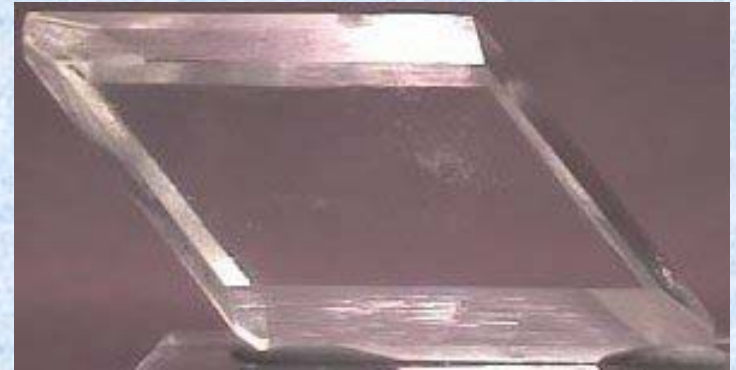
Mono- és polikristályos ásványok IV.

Hematit

Turmalin

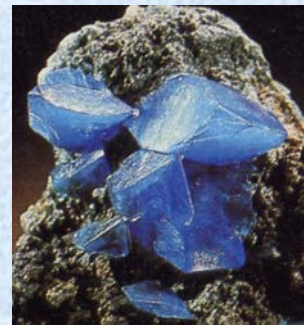
Gipsz

Korund (Zafír)

Kriolit

**Kalkantit
(Rézszulfát)**

Albit

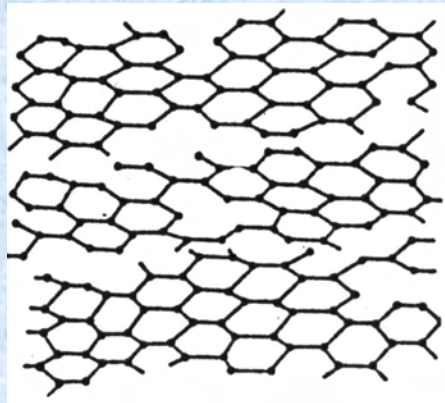

Térirányok menti rendezettség, dimenzionális szabályosság

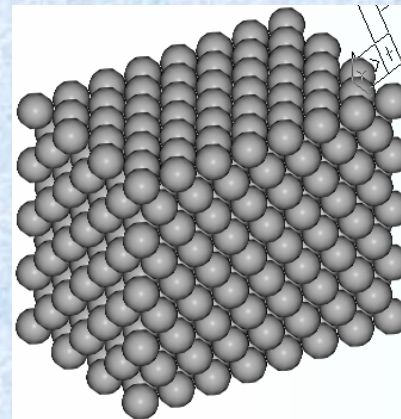
**Null-
dimenziós
kristály:**
folyadékkristályos
szerkezet

**Egy-
dimenziós
kristály:**

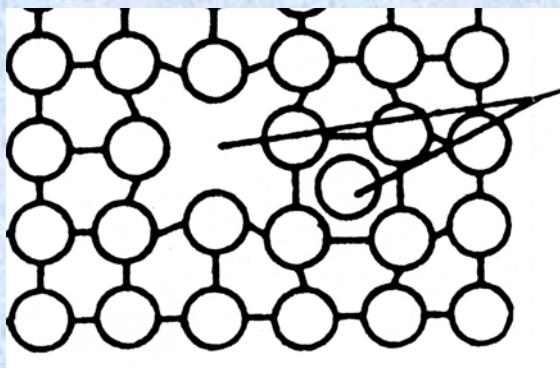
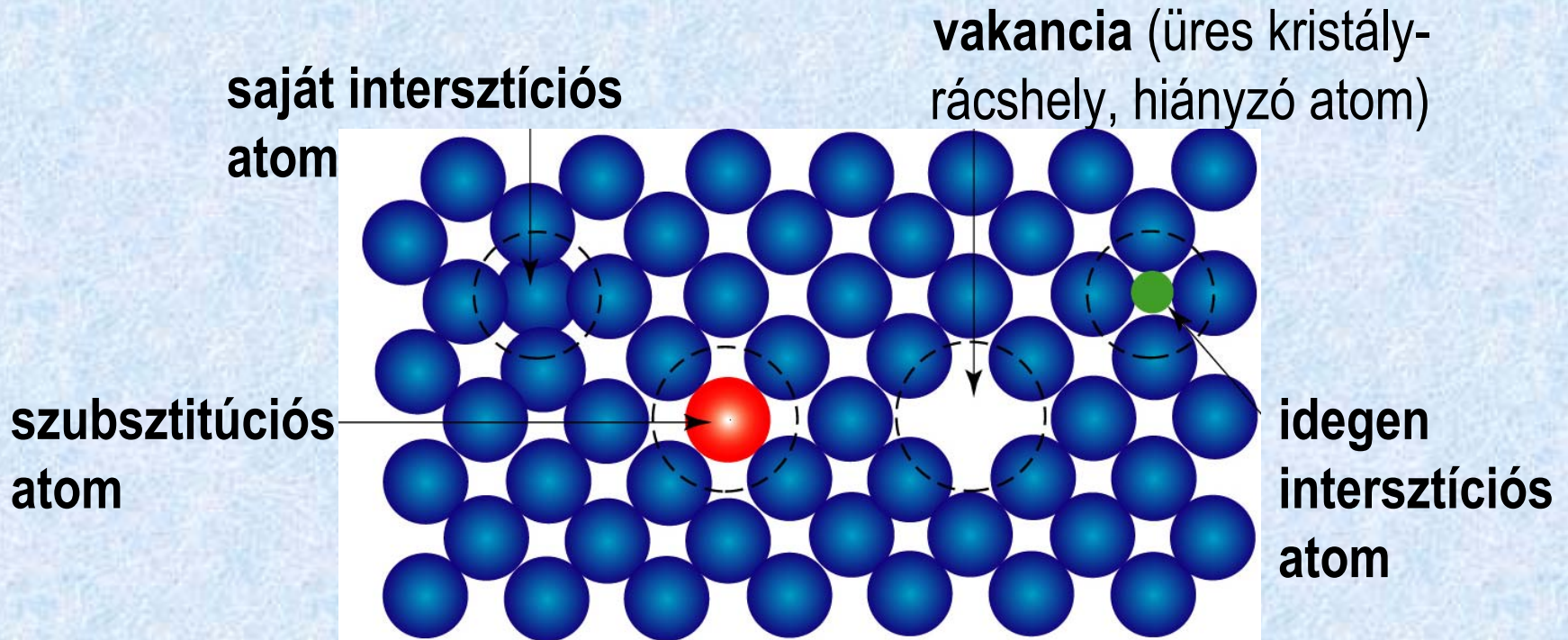
**Két-
dimenziós
kristály:**

**Három-
dimenziós
kristály:**

Nulldimenziós (pontszerű) kristályhibák

egyidejűleg keletkező vakancia és saját intersztíciós atom:
Frenkel-hibapár

Egydimenziós (vonalszerű) kristályhibák

él- és csavardiszlokációk

Kristályrácsbeli helyzetüknél fogva az **anyag alakváltozását megkönnyítik**.

Jelenlétük esetén nem kell az egész atomsíkot egyszerre elcsúsztatni a szomszédjához képest, hanem az szakaszonként történhet:

- mint a nagyméretű szőnyeg mozgatása,
- mint a százlábú mozgása.

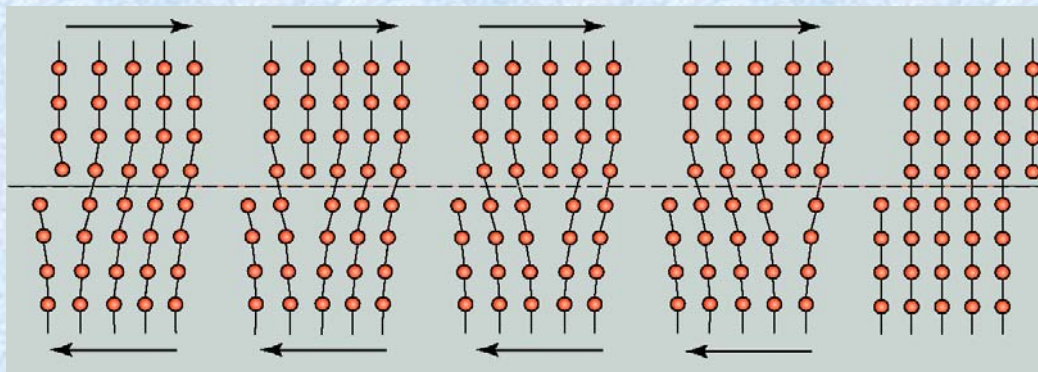
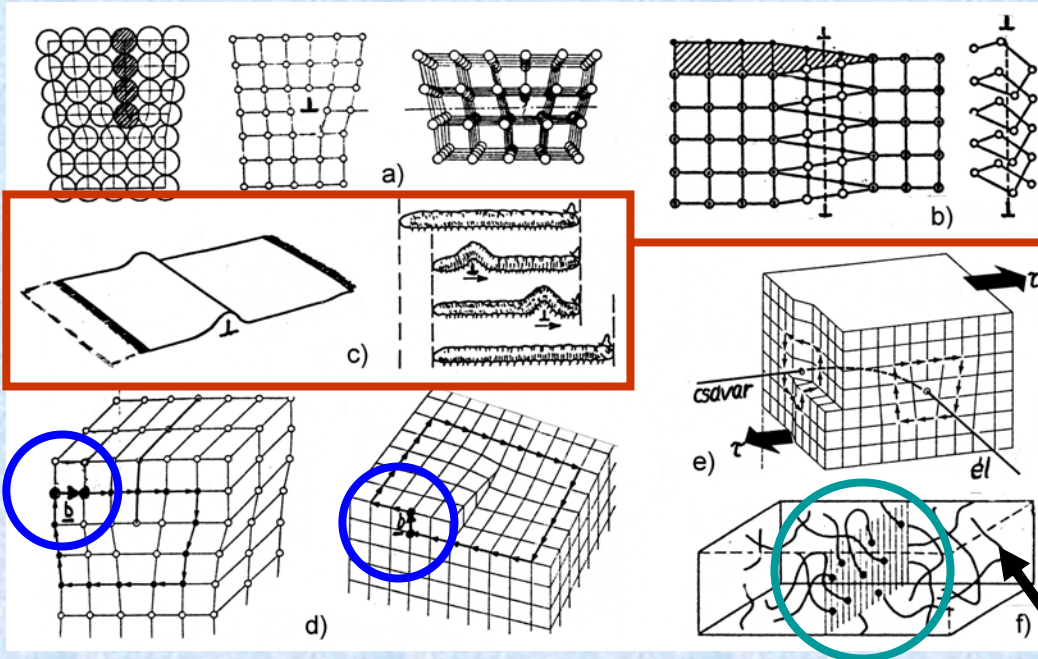
A diszlokációk **az elcsúszott és az el nem csúszott kristályrészek elválasztó atomsorai**.

A diszlokációk **nagyságát** jellemzi a **b Burgers-vektor**.

A diszlokációvonalak általában összetettek, a kristályrácsban "ágas-bogas" hálózatot alkotnak.

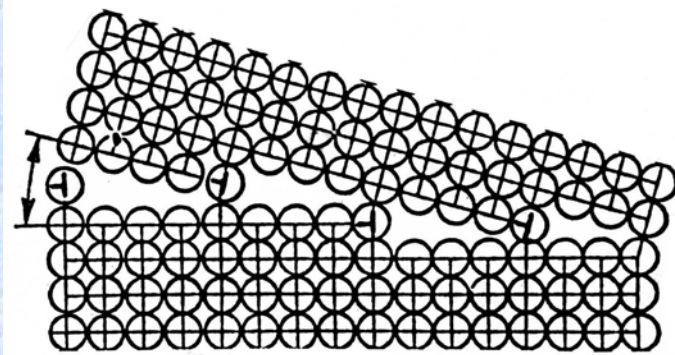
A diszlokációk **mennyiségét** jellemzi a **diszlokációsűrűség**, az egységnyi felületen lévő diszlokációvonal-metsződések száma.

- nem alakított (lágított) anyag kristályrácsában $10^8 \dots 10^9 / \text{cm}^2$,
- hidegalakítás után $10^{11} \dots 10^{12} / \text{cm}^2$ nagyságrendűvé válik.

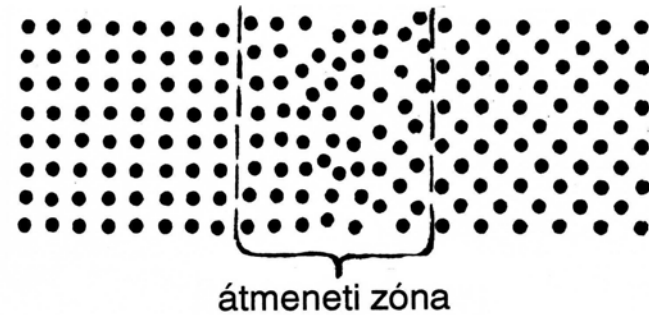

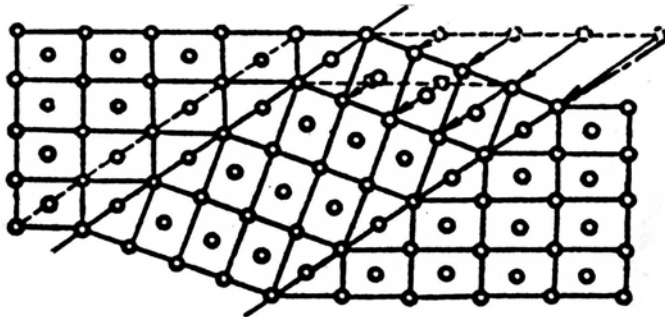
Kétdimenziós (felületszerű) kristályhibák

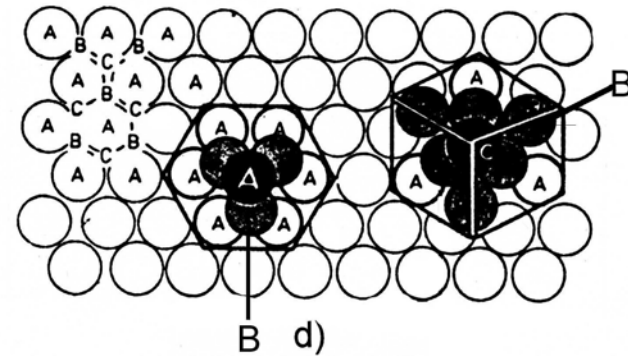
a)

b)

c)

d)

a) kisszögű szemcsehatár

b) nagyszögű szemcsehatár

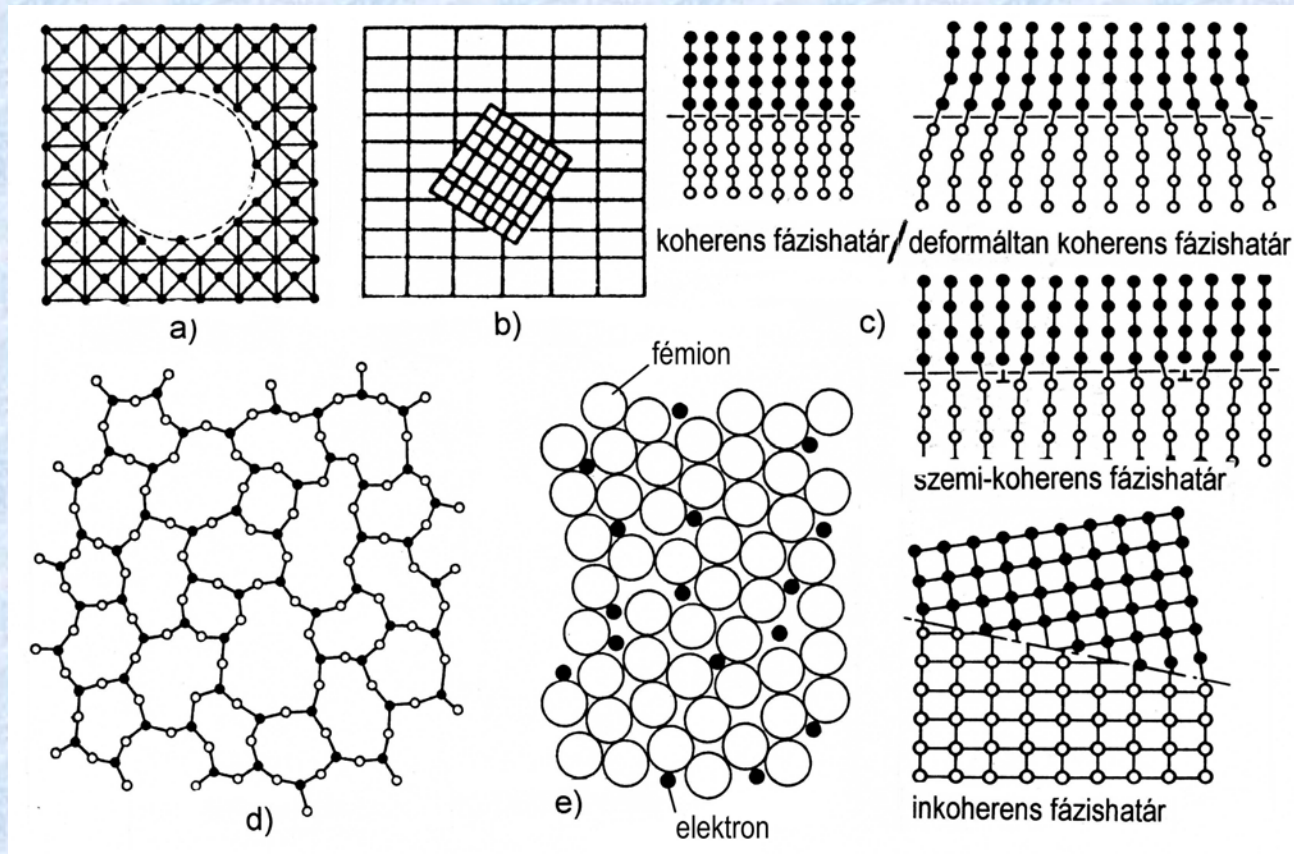
c) Ikerhatár

d) rétegződési hiba

+ anyagfelületek

Háromdimenziós (térfogatszerű) kristályhibák

a) pórus

b) zárvány, fáziskiválás

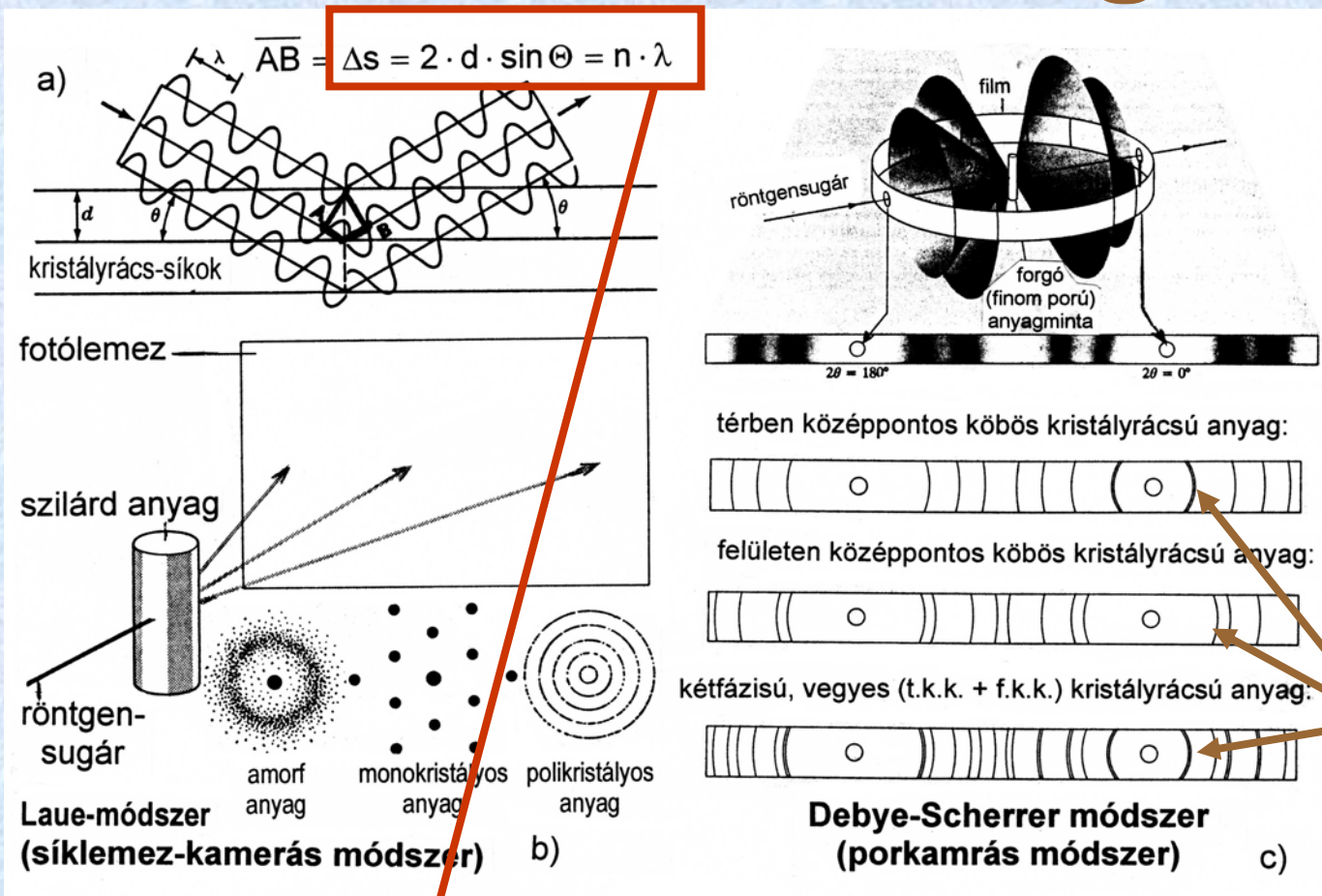
c) különböző fázishatárral

d) szilikátüveg (amorf kerámia)

e) fémüveg (amorf fém)

Diffrakációs vizsgálatok

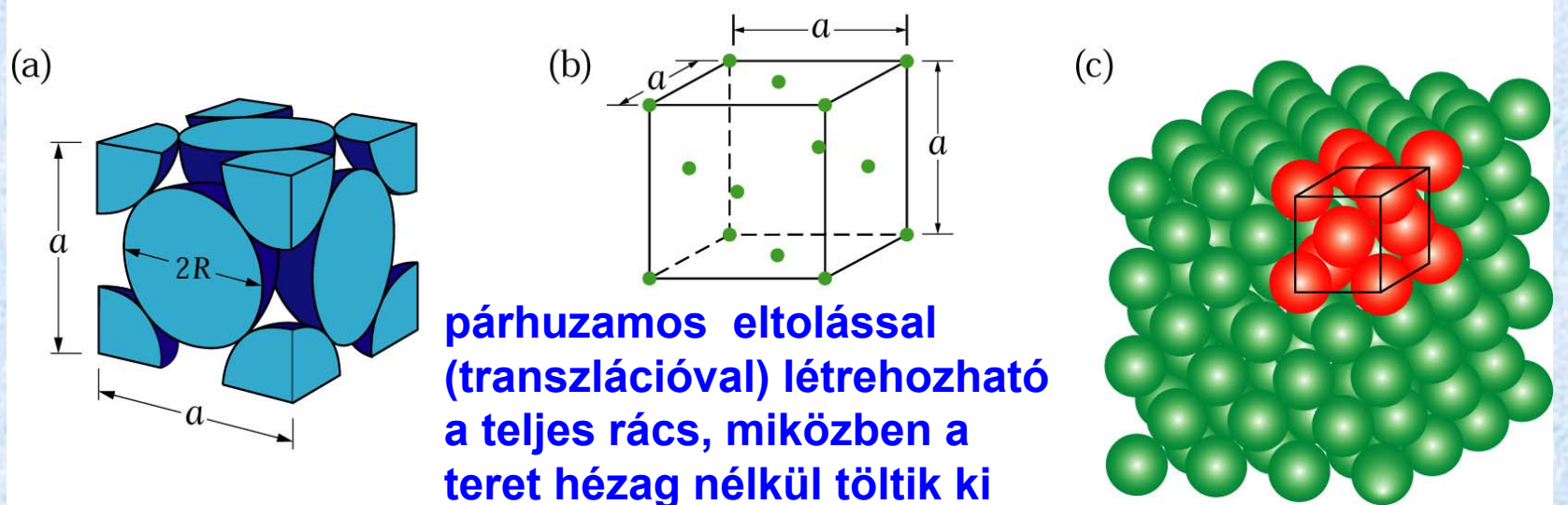
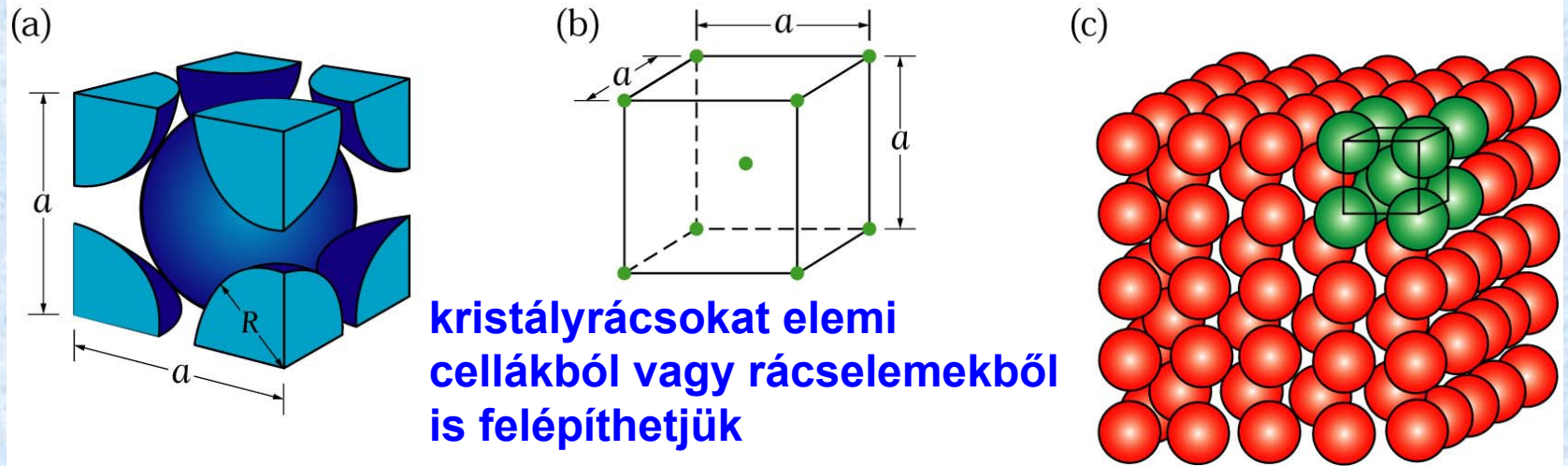
Radiokrisztallográfiai vagy diffrakációs képek készítése

n a reflexió foka,
 $\downarrow$
 ha a legkisebb fényes gyűrűt vesszük alapul, akkor $n = 1$

Bragg-egyenlet: az adott Θ beesési szögű, monokromatikus (egy adott λ hullám-hosszúságú) **röntgensugarak** hatására "reflektáló" kristályrács-síkok d távolsága, vagyis a **kristályos anyag** térbeli **kristályrács-szerkezetének geometriai szabályossága** akár 10^{-4} nm pontossággal meghatározható .

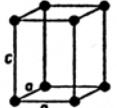
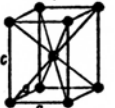
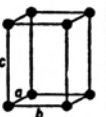
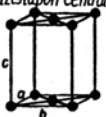
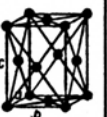
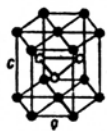
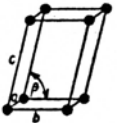
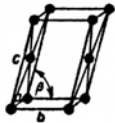
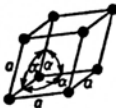
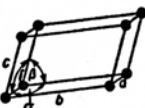

Kristályrácselem-szerkezet

Kristályrendszerek és rácselemeik

TRANZLÁCIÓS VEKTOROKKAL KÉPZETT KRISTÁLYRENDSZEREK		BRAVAIS RÁCSOK		
KÖBÖS	$ a_1 = a_2 = a_3 $ $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = 90^\circ$ $a_1, a_2, a_3 = 0$	egyszerű köbös (e.k.) 	felületen középpontos (lapközepes) köbös (f.k.k.) 	térben középpontos (térközepes) köbös (t.k.k.)
TETRAONÁLIS	$ a_1 = a_2 \neq a_3 $ $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = 90^\circ$			
ORTOROMBOS	$ a_1 \neq a_2 \neq a_3 $ $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = 90^\circ$		bázislapon centrált 	
HEXAGONÁLIS	$ a_1 = a_2 \neq a_3 $ $\alpha_1 = \alpha_2 = 120^\circ \neq \alpha_3 = 90^\circ$ $(\cdot ha \ a_1 = a_2)$			
MONOKLIN	$ a_1 \neq a_2 \neq a_3 $ $\alpha_2 = \alpha_3 \neq \alpha_1 = 90^\circ$			
ROMBOÉDERES	$ a_1 = a_2 = a_3 $ $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 \neq 90^\circ$			
TRIKLIN	$ a_1 \neq a_2 \neq a_3 $ $\alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \alpha_3 \neq 90^\circ$			

7 kristályrendszer

a három translációs egységvektor egymással bezárt szöge (vagy az ezt kifejező skaláris szorzata), ill. abszolút értéke (az adott irány szerinti rácspanperiodicitás) alapján

14 féle Bravais-rács

(Auguste Bravais-ról /1811-1863/ elnevezve)

4-féle altípus

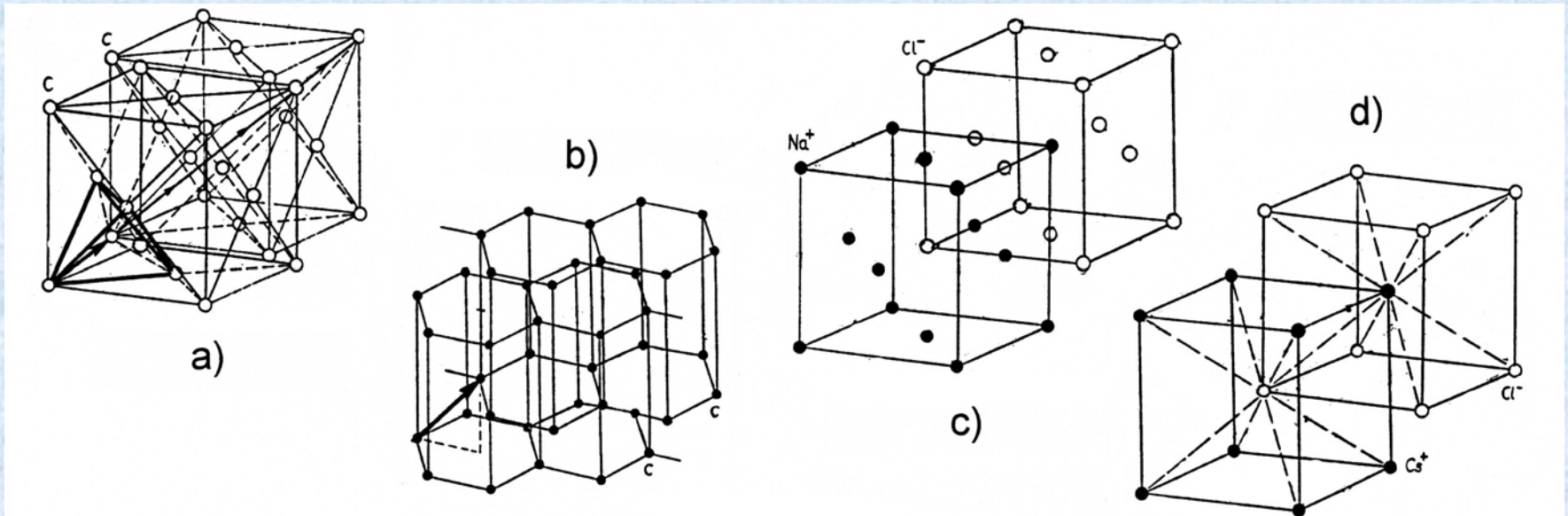
különbözőségüket az adja, hogy a kristályrácselem (elemi cella) csúcsain kívül bázis előfordulhat a cella közepén, a két szemközti alaplapján, vagy mind a hat oldallapján is

A rácselem éleinek abszolút hossza a kristályrácásban helyet foglaló anyagi részecskék fajtájától (méretétől) függő érték, vagyis anyagra jellemző **rácspanparaméter**, ami pl. **diffrakciós vizsgálatokkal határozható meg.**

Összetett rács(elem)szerkezetek származtatása

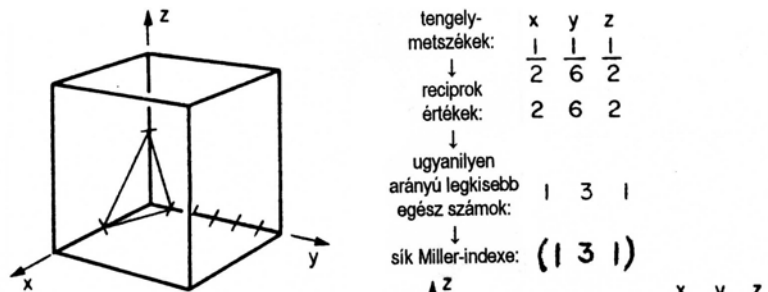
- Bravais-rácsok "összetételével, elpozicionálásával",
- Bravais-rácsok hézagaiba új (többlet) részecskék "behelyezésével, beillesztésével",
- Bravais-rácsok egyes részecskéinek "kivételével, kicserélésével"

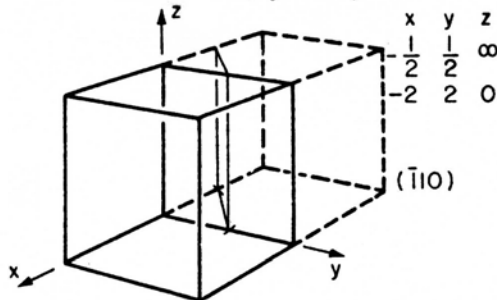
a) gyémántrács; b) grafitrács; c) NaCl- (nátrium-klorid) típusú rács;
d) CsCl- (cézium-klorid) típusú rács

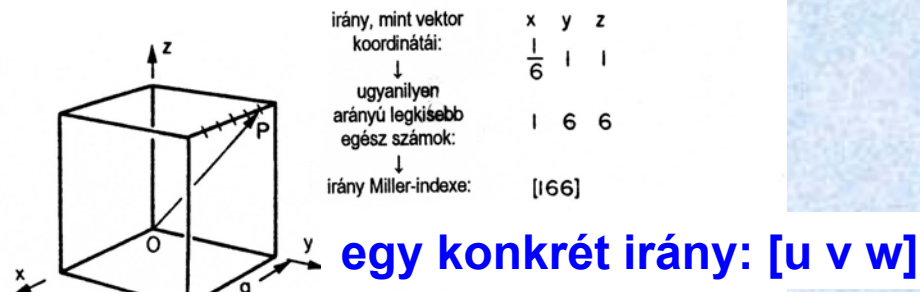
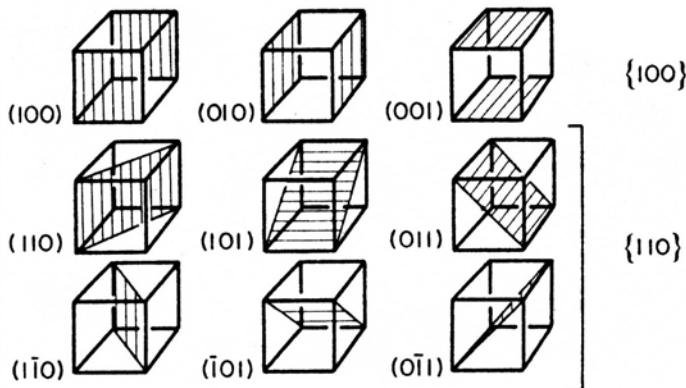
Kristálytani síkok és irányok hivatkozó jelölése, egyértelmű azonosítása Miller-indexekkel

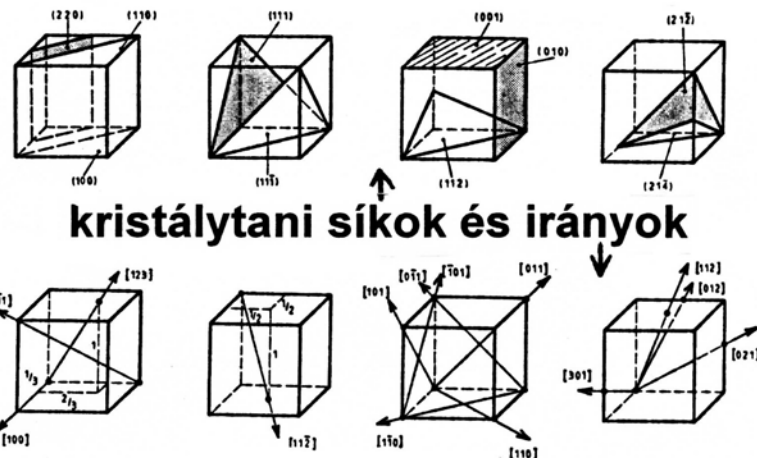
egy konkrét sík: $(h \ k \ l)$

egyenértékű síkok: $\{h \ k \ l\}$

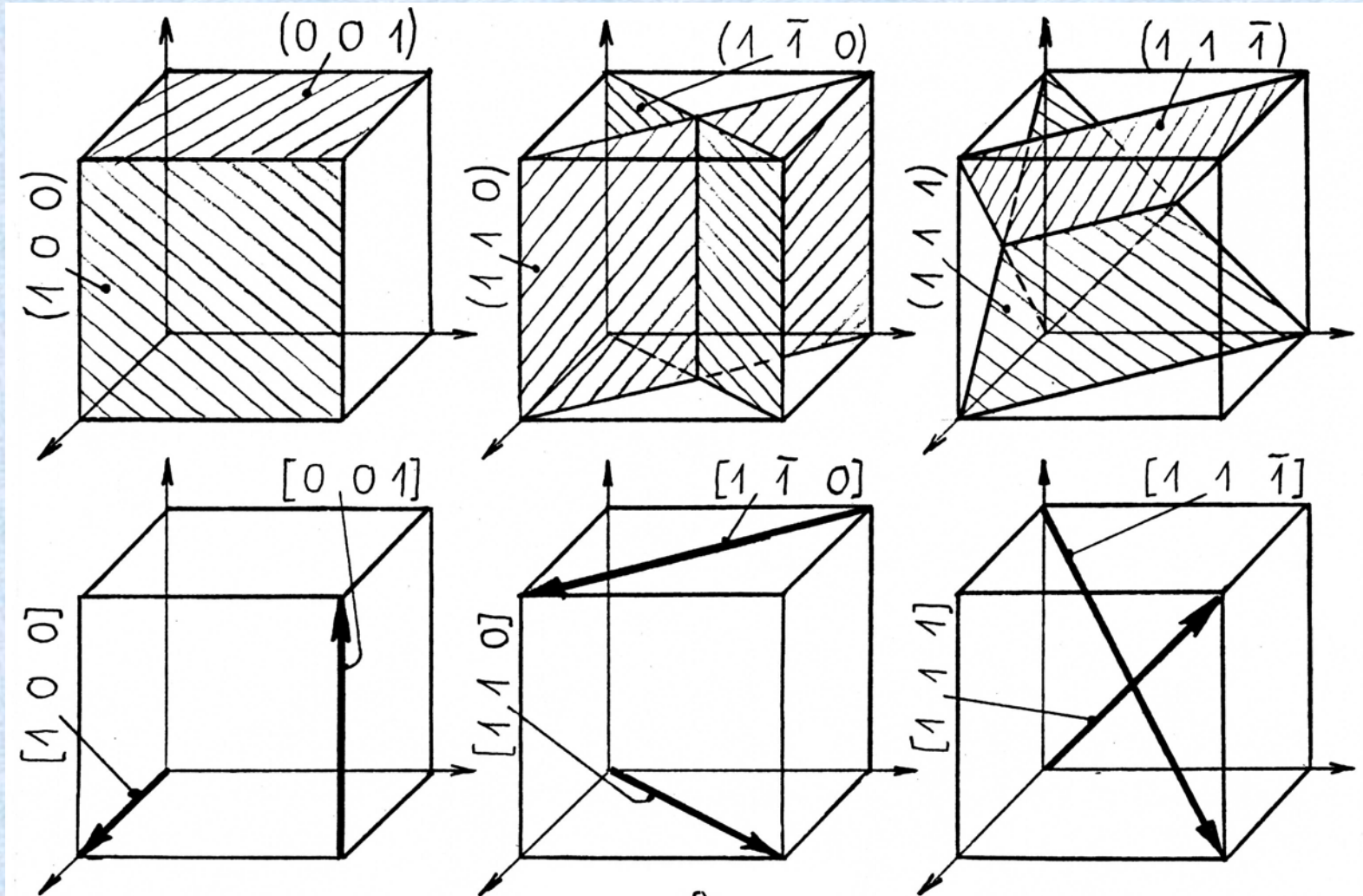

egyenértékű irányok: $\langle u \ v \ w \rangle$

Köbös kristályrendszer néhány síkjának, ill. irányának Miller-indexei

Köbös kristályrendszerben határozzuk meg az $(1\ 1\ 1)$ és az $(1\ 1\ \bar{1})$ Miller-indexű síkok α hajlásszögét ill. metszésvonalának $[u\ v\ w]$ irányát

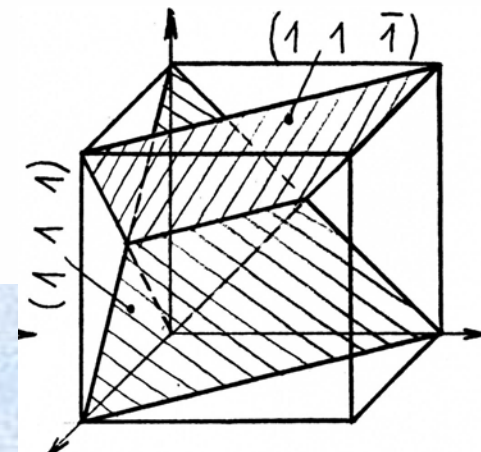
A hajlásszög a skaláris szorzás formulájának felhasználásával:

$$\alpha = \arccos \frac{(111) \cdot (1\bar{1}\bar{1})}{\sqrt{1^2+1^2+1^2} \cdot \sqrt{1^2+1^2+\bar{1}^2}} = \arccos \frac{1+1-1}{\sqrt{3} \cdot \sqrt{3}} = \arccos \frac{1}{3} = 70^\circ 31' 44''$$

A metszésvonal-irány a vektoriális szorzás formulájával:

$$[u\ v\ w] \Rightarrow \begin{vmatrix} \underline{a}_1 & \underline{a}_2 & \underline{a}_3 \\ 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & \bar{1} \end{vmatrix} = (1 \cdot \bar{1} - 1 \cdot 1)\underline{a}_1 - (1 \cdot \bar{1} - 1 \cdot 1)\underline{a}_2 + (1 \cdot 1 - 1 \cdot 1)\underline{a}_3 =$$

$$= \bar{2}\underline{a}_1 + 2\underline{a}_2 + 0\underline{a}_3 = \bar{1}\underline{a}_1 + 1\underline{a}_2 + 0\underline{a}_3 \Rightarrow [\bar{1}10]$$

Kristályrendszerek geometriai krisztallográfiai adatai

koordinációs szám: egy rácspontbeli atom legközelebbi szomszédainak száma; kisebb érték (pl. 4) nagyobb keménységre, nagyobb érték (pl. 12) nagyobb alakváltozó-képességre utal.

merev gömbnek tekintett **atomok átmérője** a radiokrisztallográfiai (diffrakciós) úton meghatározott rácsparaméterhez viszonyítva $\Rightarrow$ utal az adott anyag szubsztitúciós (atomhelyettesítéses) ötvözhetőségére.

rácselemben foglalt atomok száma (pl. a köbös rácselem csúcsán lévő atom $\frac{1}{8}$, az élén lévő $\frac{1}{4}$, a lapján lévő $\frac{1}{2}$ részben veendő számításba).

térkitöltési tényező: a gömböknek feltételezett atomok által kitöltött rácselem- térfogatnak és a rácselem teljes térfogatának a hányadosa.

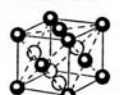

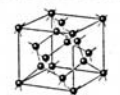
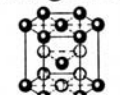

kristályrác legnagyobb hézagainak helye és nagysága $\Rightarrow$ utal az intersztíciós (atombeékelődéses) ötvözési lehetőségekre.

{**legsűrűbb vagy legszorosabb illeszkedésű síkok**}

<**legsűrűbb vagy legszorosabb illeszkedésű irányok**>

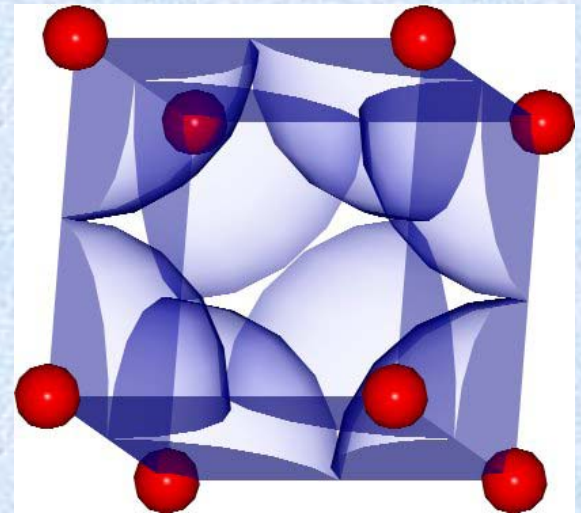
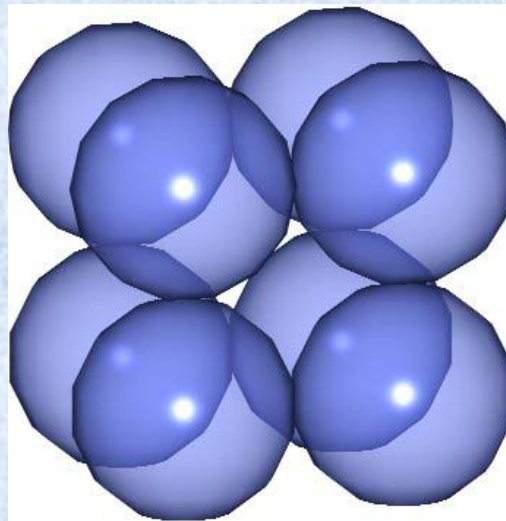
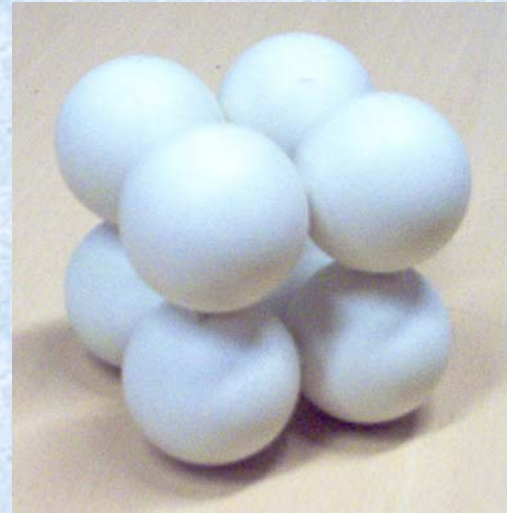
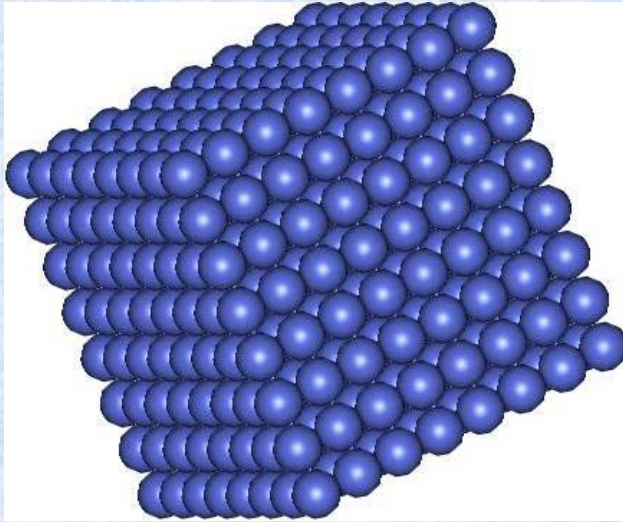

Legfontosabb kristályszerkezetek geometriai kristallográfiai adatai

Kristályszerkezet és rácseleme	Anyagpéldák (periódusos rendszer elemei közül)	Koordinációs szám	Atomátmérő az „a” rácsparaméterrel kifejezve	Rácselemben foglalt atomok száma	Rácselem térkitöltési tényezője	Kristályrác legnagyobb hézagainak nagysága és helye	Legszorosabb illeszkedési síkok és irányok
Egyszerű köbös 	O, F	6	a	$8 \cdot 1/8 = 1$	$\pi/6 = 0,5236$ (52,36 %)	$(\sqrt{3}-1) \cdot a = 0,732 \cdot a$ méretű az $1/2, 1/2, 1/2$ helyen	{100} síkok (oldallapok), <100> irányok (oldalélek)
Térközepes köbös 	Li, Na, K, β -Ti, V, Cr, Mn, α -Fe, δ -Fe, Rb, Nb, Mo, Cs, Ba, Eu	8	$(\sqrt{3}/2) \cdot a \approx 0,866 \cdot a$	$8 \cdot 1/8 + 1 = 2$ 	$\sqrt{3} \cdot \pi/8 = 0,6802$ (68,02 %)	$(\sqrt{5}-\sqrt{3}) \cdot a/2 = 0,252 \cdot a$ méretű az $1/2, 1/4, 0$ helyeken	{110} síkok (két testátlós síkok), <111> irányok (testátlók)
Lapközepes köbös 	Al, Ca, γ -Fe, Ni, Cu, Sr, Rh, Pd, Ag, Ce, Yb, Ir, Pt, Au, Pb, Ac	12	$(\sqrt{2}/2) \cdot a \approx 0,707 \cdot a$	$8 \cdot 1/8 + 6 \cdot 1/2 = 4$ 	$\sqrt{2} \cdot \pi/6 = 0,7405$ (74,05 %)	$(1-[\sqrt{2}/2]) \cdot a = 0,293 \cdot a$ méretű az $1/2, 1/2, 1/2$ ill. $1/2, 0, 0$ helyeken.	{111} síkok (három lapátlós síkok), <110> irányok (lapátlók)
Gyémánt-rácsú köbös 	C (gyémánt), Si, Ge, α -Sn	4	$(\sqrt{3}/4) \cdot a \approx 0,433 \cdot a$	$8 \cdot 1/8 + 6 \cdot 1/2 + 4 = 8$	$\sqrt{3} \cdot \pi/16 = 0,3401$ (34,01 %)	$(1-[\sqrt{3}/4]) \cdot a = 0,567 \cdot a$ méretű az $1/2, 1/2, 1/2$ ill. $1/2, 0, 0$ helyeken.	{110} síkok (két testátlós és egy tetraéder oldalélű síkok), <110> irányok
sűrűilleszkedésű Hexagonális 	Be, C (grafit), Mg, Sc, α -Ti, Co, Zn, Se, Y, Zr, Ru, Cd, Te, La, Pr, Nd	12	a $c = (2 \cdot \sqrt{2}/\sqrt{3})a = 1,633 \cdot a$	$12 \cdot 1/6 + 2 \cdot 1/2 + 3 = 6$ 	$\sqrt{2} \cdot \pi/6 = 0,7405$ (74,05 %)	0,449·a méretű a tetraéderek közép-pontjaiban	{0001} síkok (hatszöges síkok), [1120] irányok (hatszögátlók)

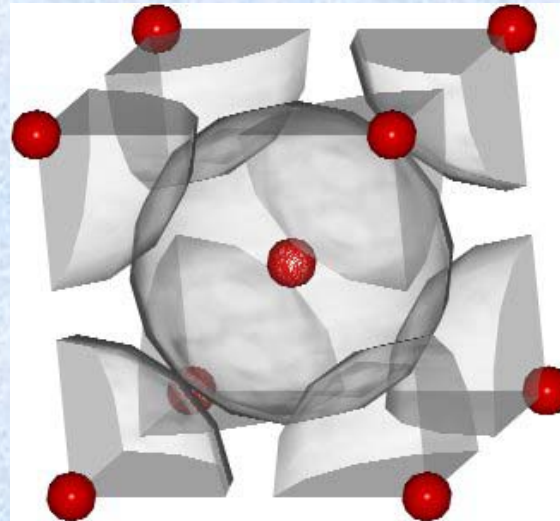
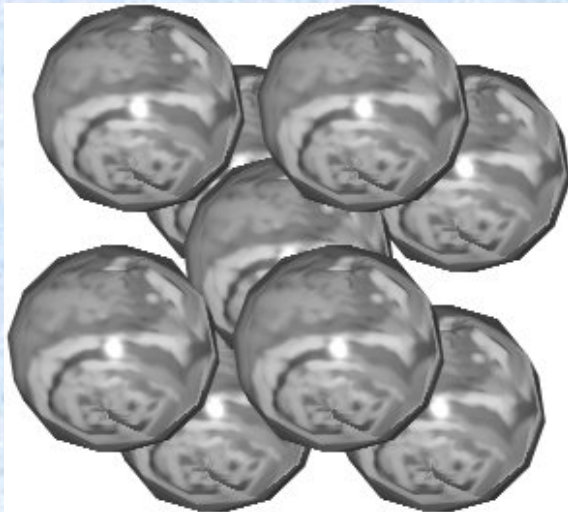
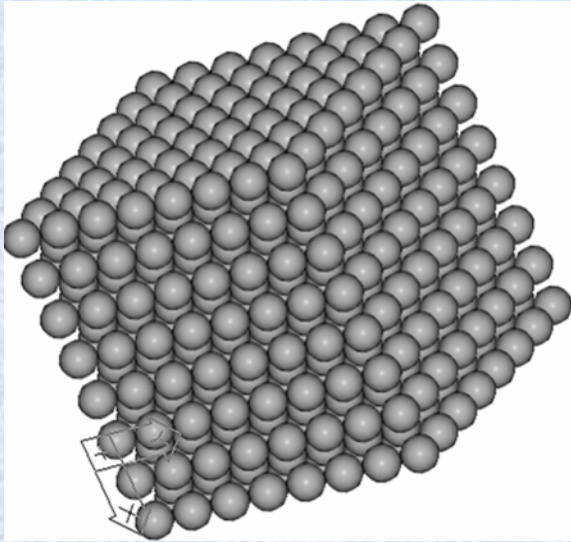

Egyszerű köbös kristályszerkezet

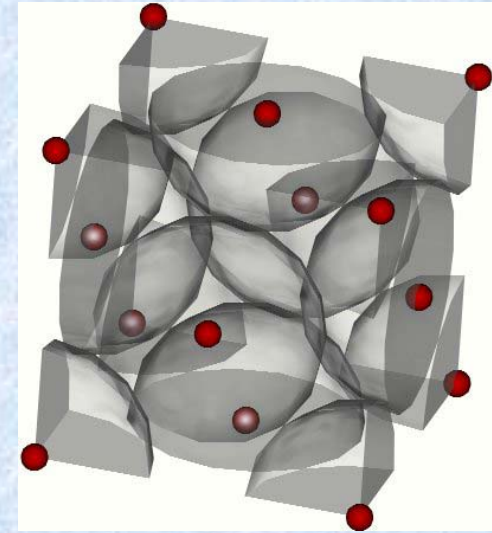
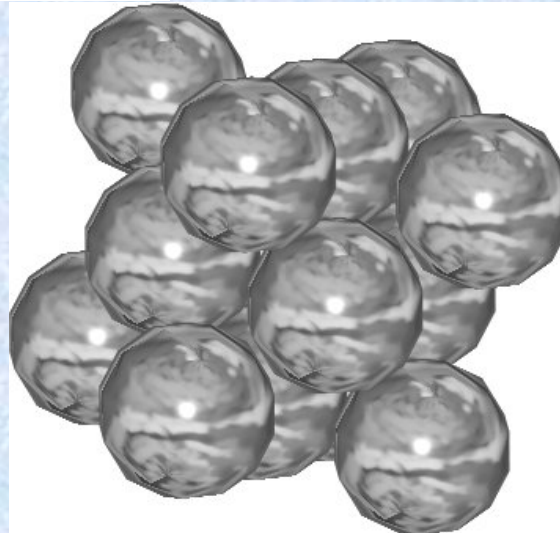
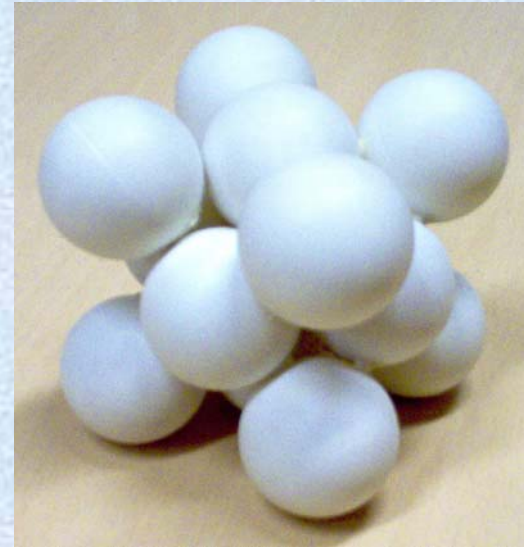
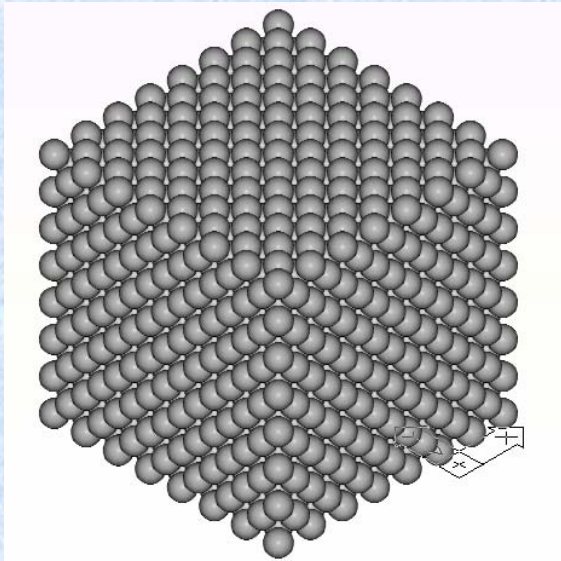

Térközepes köbös kristályszerkezet

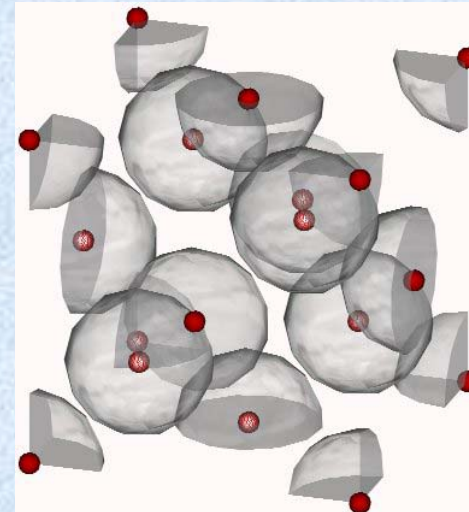
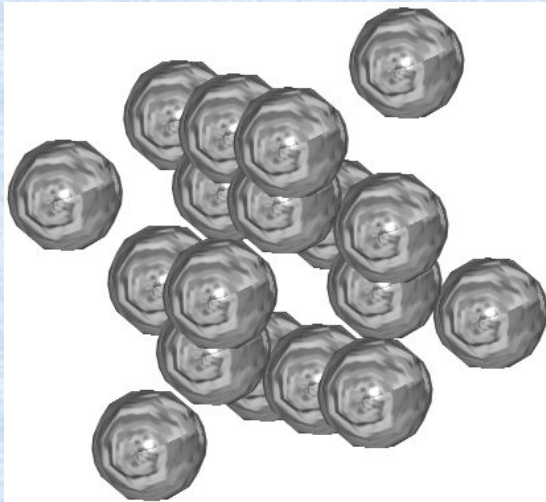
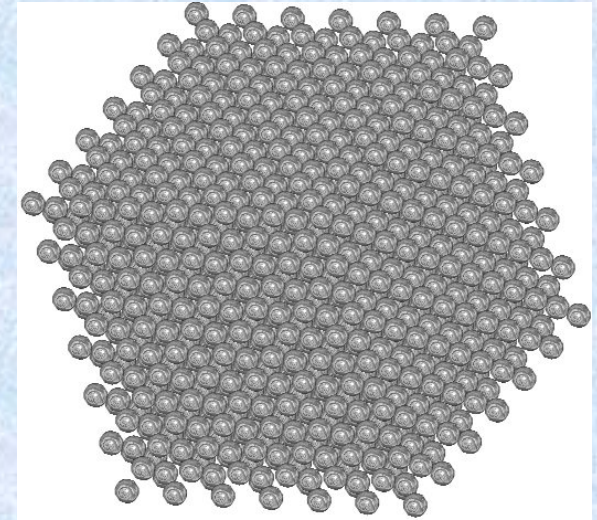
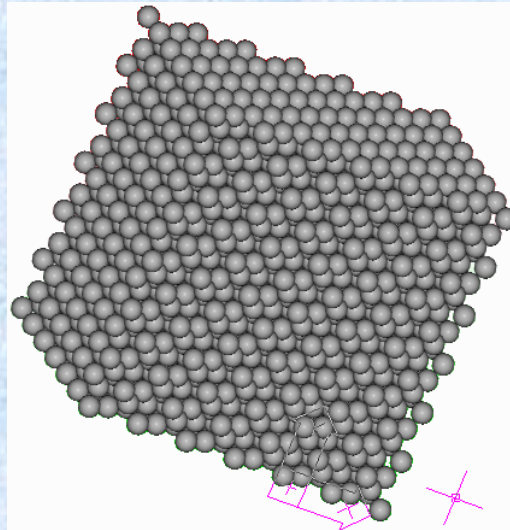

Lapközepes köbös kristályszerkezet

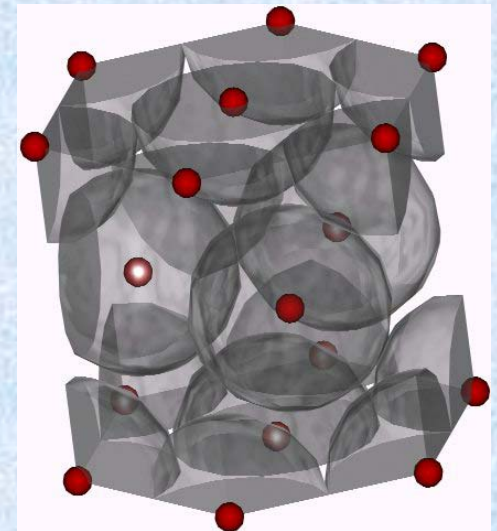
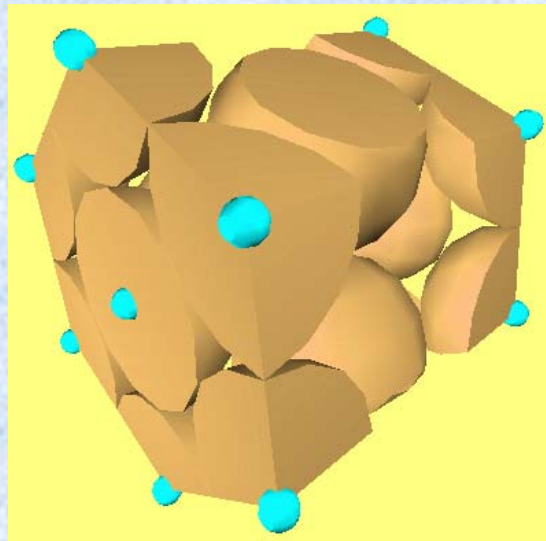
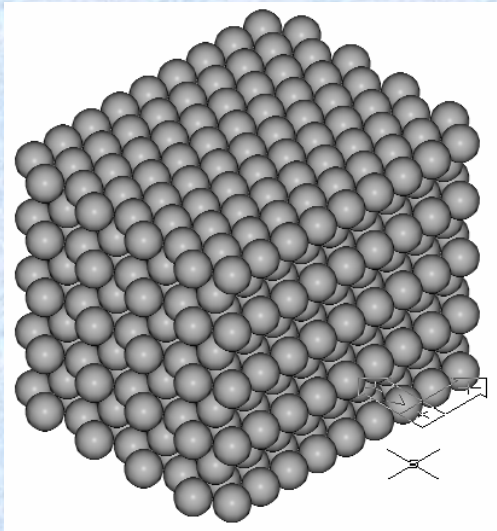

Gyémántrácsú köbös kristályszerkezet

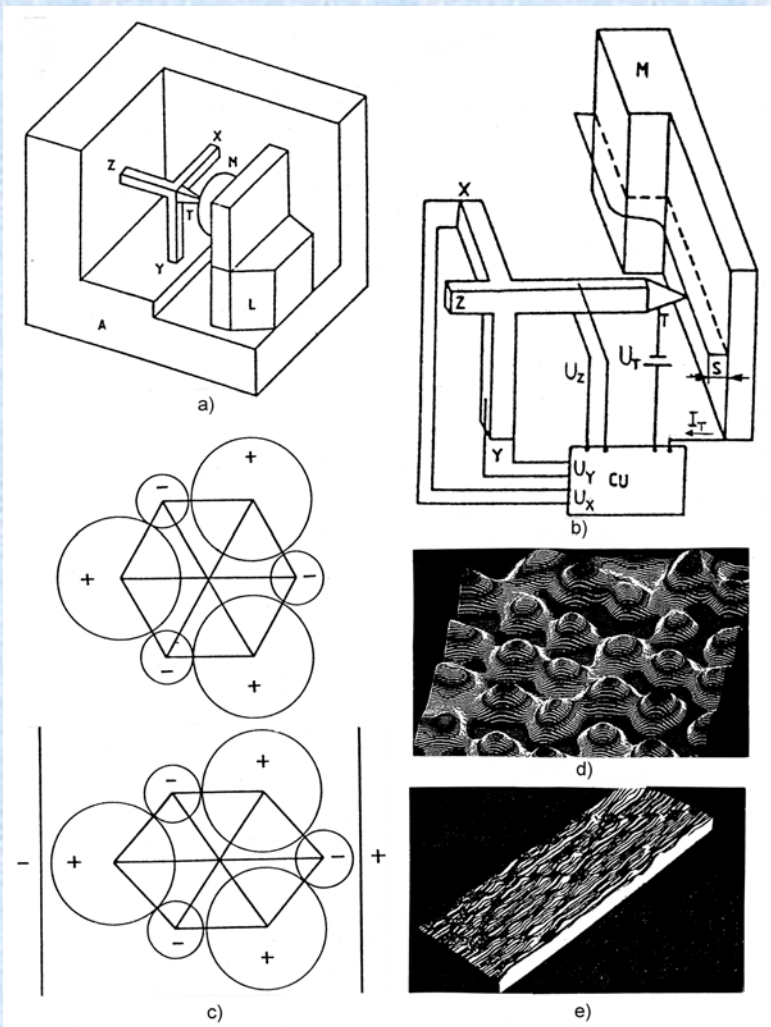

Sűrűilleszkedésű hexagonális kristályszerkezet

Letapogató alagútmikroszkóp (STM = scanning tunneling microscope)

Az elektromosan vezető, atomosan tiszta felületű anyag-mintával szemben kb. $s = 1$ nm-es állandó távolságban a nagyon „hegyes” volfrámtű (T) végig vonul soronként és pontonként, híven követve a mintafelület "egyenetlenségeit,,.

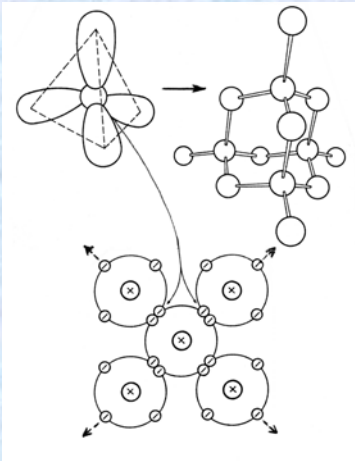
I_T alagút (tunnel) áram létesül, melynek egy teljes nagyságrendnyi erősség-változását okozza 0,1 nm távolság-változás: pl. $U_T = 0,05$ V mellett ha $s = 1$ nm, akkor $I_T = 1,5 \cdot 10^{-9}$ A, és ha $s = 1,1$ nm, akkor $I_T = 1,66 \cdot 10^{-10}$ A.

A központi egység (CU) észleli az U_T feszültség nyomán keletkezett I_T alagútáramot, ha pedig I_T meg akar változni, mert a mintán kiemelkedés (atom), vagy gödör (rácshézag) van, azonnal módosítja az U_Z feszültséget úgy, hogy a tű "s" távolsága a mintától - és vele együtt az I_T alagútáram - ne változzék.

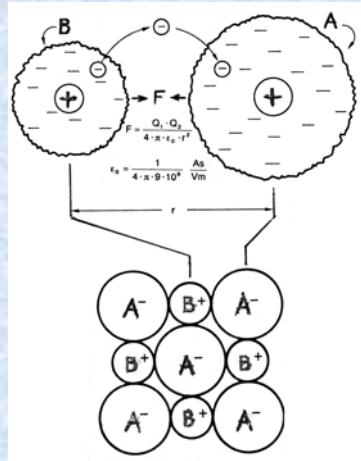
Az U_X feszültség végigvezeti állandó U_Y mellett a volfrámtűt a minta egy felületi profilgörbéje mentén, eközben U_Z híven reprezentálja a minta felületének egyenetlenségeit (atomos domborzatát). A digitálisan felvett U_Z értékek képernyőre vihetők X függvényében, miközben U_Y értékének fokozatos változtatásával (Y-irányban) a felület profilgörbéit egymás után lehet rögzíteni.

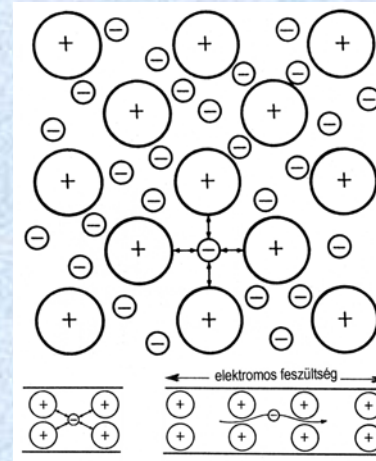
Atomi kötés szerkezetek

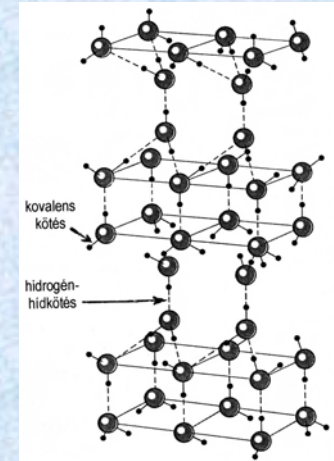
**kovalens kötés
(atomrács)**

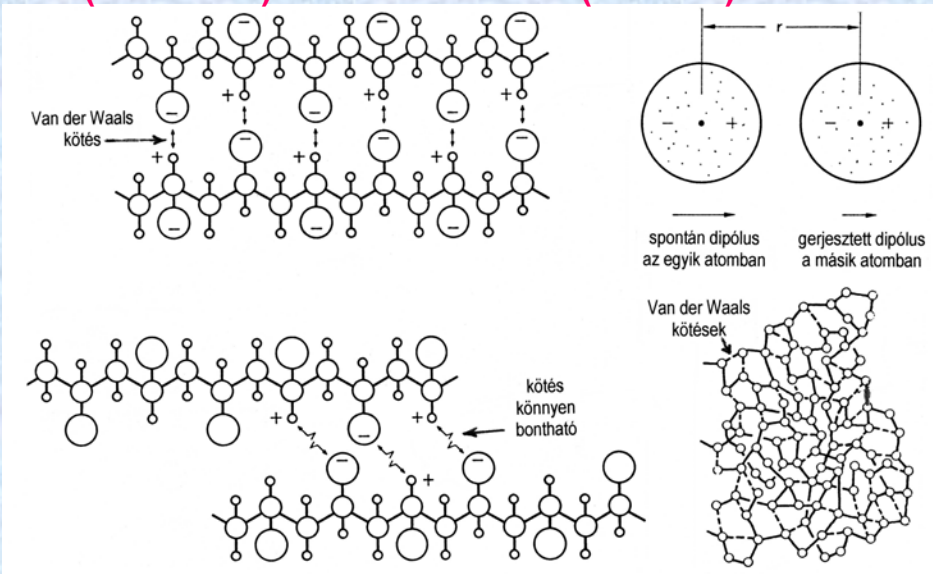
**ionos kötés
(ionrács)**

**fémes kötés
(fémrács)**

hidrogén-hidkötés

H-atom kicsi mérete révén erősen tud hatni egy közelébe kerülő B-C dipólus erősen elektronegatív B végére

van der Waals kötések: dipólusok elektrosztatikus kölcsönhatása

- **orientációs vagy Keesom-kölcsönhatás:** állandó dipólusok között
- **indukciós vagy Debye-kölcsönhatás:** állandó és gerjesztett dipólusok között
- **diszperziós vagy London-kölcsönhatás:** spontán kialakuló és gerjesztett dipólusok között

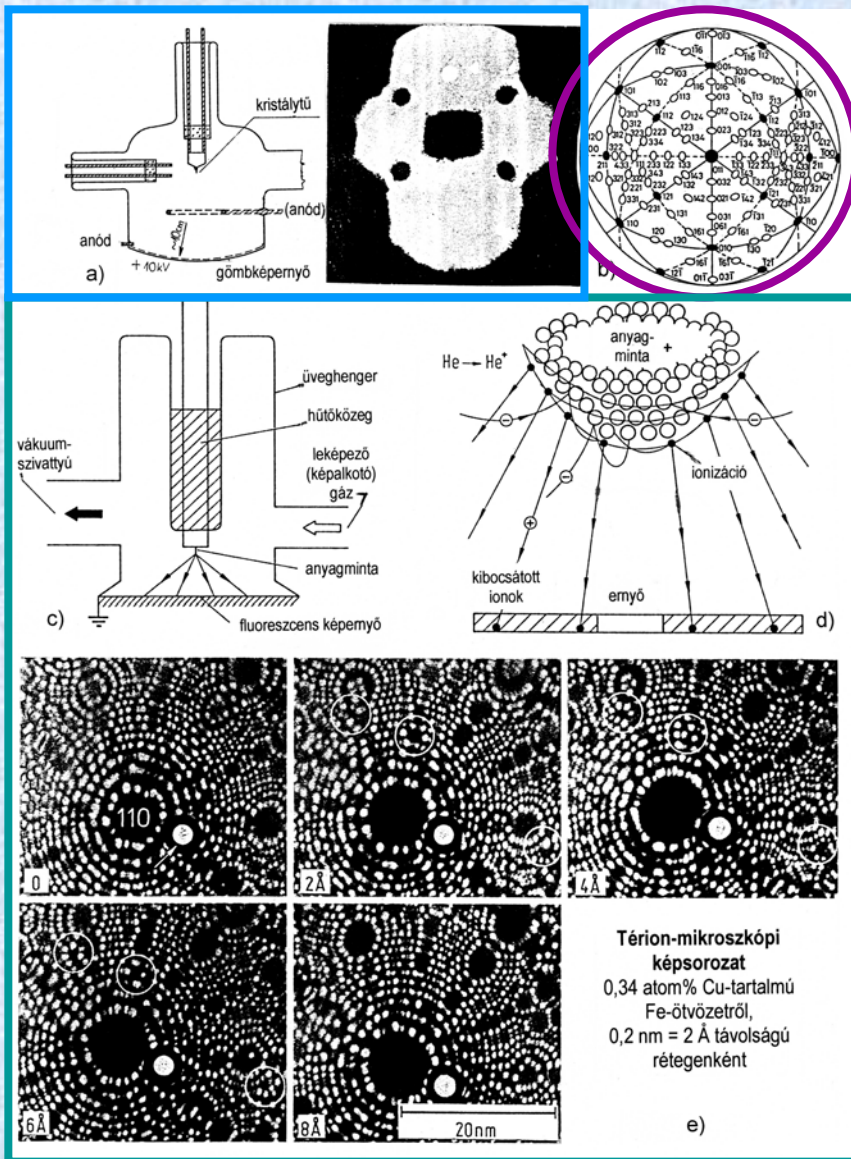

Kötésszerkezet és anyagtulajdonságok összefüggése

Kötésszerkezet	Kovalens kötés (homöopoláros kötés)	Ionos kötés (heteropoláros kötés)	Fémes kötés (delokalizálódott kötés)	van der Waals kötés (láncmolekulák közötti)
Anyagcsoport	Kerámiák		Fémek (egyensúlyi állapotúak)	Polimerek (hőre lágyulók)
Anyagtulajdonságok				
Sűrűség (~ kötésben résztvevő elemek rendszáma)	kicsi - közepes		nagy - közepes	kicsi
Merevség, szilárdság (~ kötési energia, kötéserősség)	nagy		közepes - kicsi	kicsi
Alakíthatóság, szívósság (~ kötésben résztvevő részecskék koordinációs száma)	kicsi		nagy	közepes
Oladási hőmérséklet (~ kötési energia, kötéserősség)	nagy		közepes - kicsi	kicsi
Hővezető képesség (~ kötésben résztvevő elektronok elmozdulási lehetősége)	kicsi		nagy	kicsi
Elektromos vezetőképesség (~ kötésben résztvevő elektronok elmozdulási lehetősége)	kicsi		nagy	kicsi
Hőállóság (~ kötés termikus stabilitása)	nagy		közepes	kicsi
Korrózióállóság (~ kötés vegyi stabilitása)	nagy		kicsi	közepes

Téremissziós mikroszkópia

vizsgálattechnika elektronok hidegemisszióján (azaz téremisszióján, kibocsátásán), irányított mozgatásán alapul

térelatron-mikroszkóp:

a tűhegynél (a kis görbületi sugár miatt) nagyon nagy sugárirányú elektromos térerősség (pl. 10^8 V/cm) alakul ki, melynek hatására a tűhegyből negatív térelatronok lépnek ki

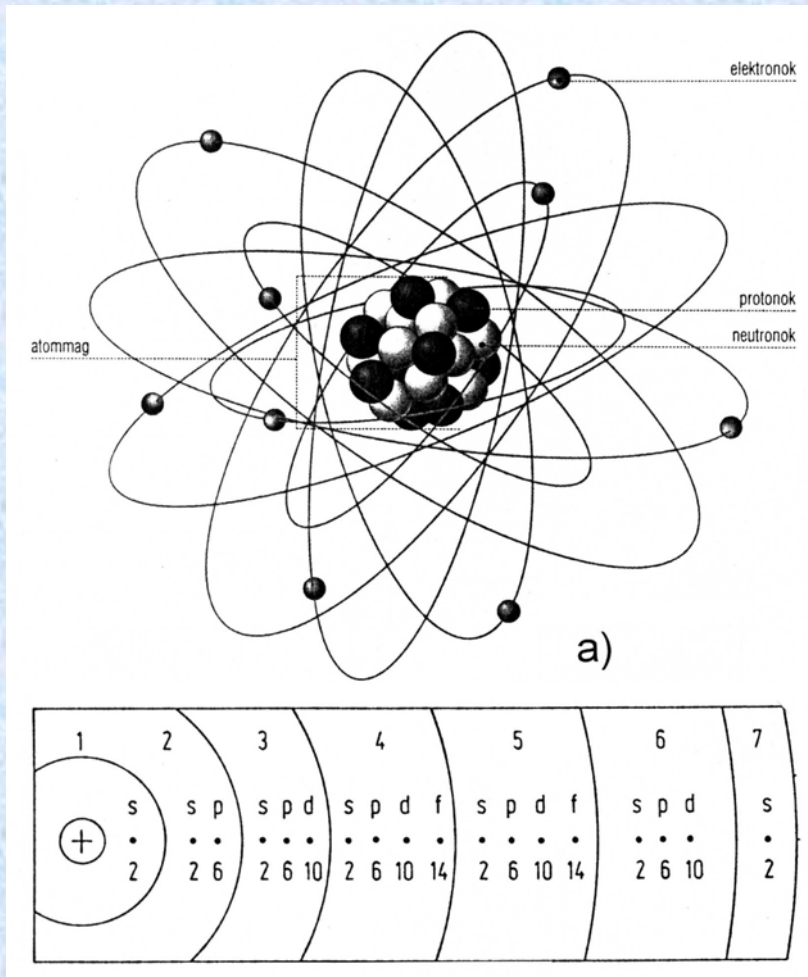
ezek a kvantummechanikai alagút-effektussal emittálódó elektronok a tűhegy felületére merőlegesen (a normálvektor irányában) nagy sebességgel száguldanak a pozitív gömbfelület felé és a képernyőre kirajzolják a tűhegy (egykristálycsúcs) egyfajta **sztereografikus projekcióját**, ami az adott kristályrendszer jellegzetes síkjainak, ill. a hozzájuk tartozó irányoknak az ún. póluspontjait képezi le

térion-mikroszkóp:

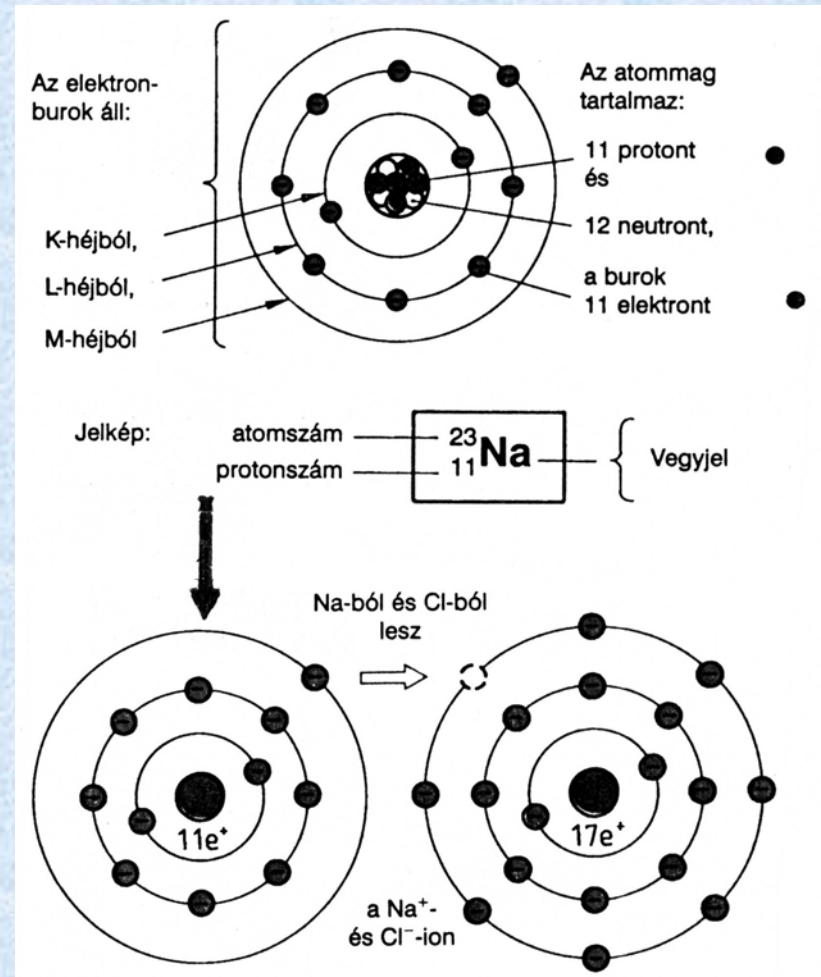
a tűhegy közeli nagy térerősség (kb. 10^8 V/cm) az arra "kószáló" gázatomokról elektronokat szakít le, majd a keletkezett pozitív ionok innen nagy sebességgel távolodva kirajzolják a képernyőre a tűhegyszerkezet képét

Atomszerkezet

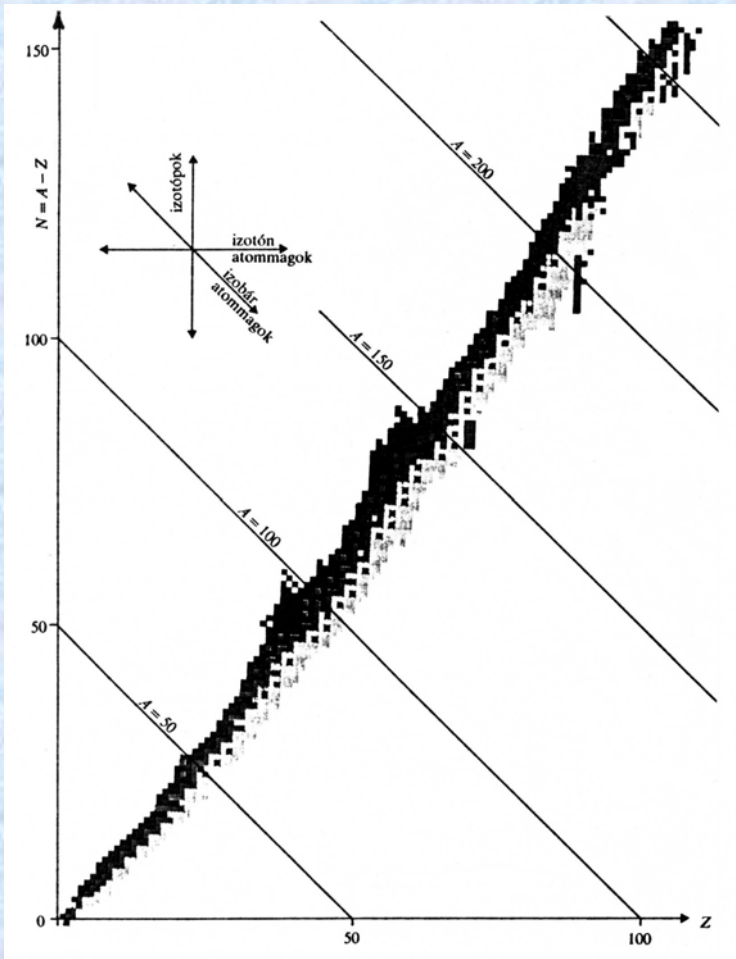
**Bohr-féle atommodell:
atommag (nukleonok) + elektronhéjak**

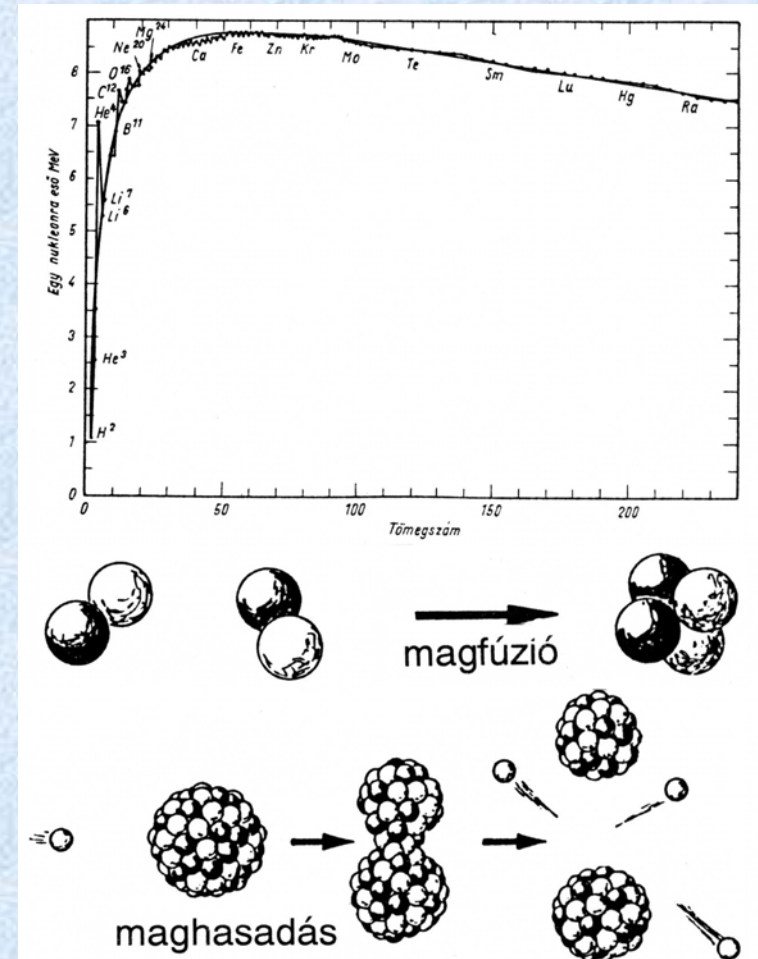
**atomok ionizációja:
pozitív vagy negatív ion képződése**

Atommagok jellemzői

Izotópok: azok az elemek, amelyeknek atommagja azonos számú protont, de eltérő számú neutron tartalmaz

Atommagok **kötési energiája:** magfúzió vagy maghasadás lehetősége

Elektronhéj jellemzése: kvantumszámok

Az elektronok mozgásállapota **négy kvantumszám** segítségével jellemezhető.

Az elektron energiája (energiaszintje) az n **főkvantumszám** és az l **mellékvantumszám** függvénye:

- A **főkvantumszám** az elektronnak az atommagtól való átlagos távolságára (energianívójára) jellemző, értéke 1-től kezdve pozitív egész szám lehet, melyhez nagybetűvel jelölt **elektronhéjak**at rendelünk: $n=1$ a K héj; $n=2$ az L héj; $n=3$ az M héj, $n=4$ az N héj; $n=5$ az O héj; $n=6$ a P héj; $n=7$ a Q héj.
- A **mellékvantumszám** arra utal, hogy az **elektronok pályája** a feltételezett atommodell-beli körpályától eltér, értéke 0-tól $(n-1)$ -ig bármely pozitív egész szám lehet. A számok helyett gyakran kisbetűket használunk: $l=0$ helyett s, $l=1$ helyett p, $l=2$ helyett d, $l=3$ helyett f betű írható.
- Az elektronpályák síkjának térbeli iránya általában tetszőleges lehet, ha nincs a térben egy kitüntetett irány, amelyet valamilyen mágneses tér szab meg. Az elektronpályák térbeli irányát az m **mágneses kvantumszám** jellemzi, melynek értéke $-l$ -től $+l$ -ig terjedhet a nullát is beleértve ($m=-3, -2, -1, 0, +1, +2, +3$).
- A negyedik kvantumszám az s-sel jelölt **spinquantumszám**, mely arra utal, hogy az elektron saját tengelye körül is forog és értéke csak $1/2$ vagy $-1/2$ lehet (utalva a forgás két lehetséges irányára).

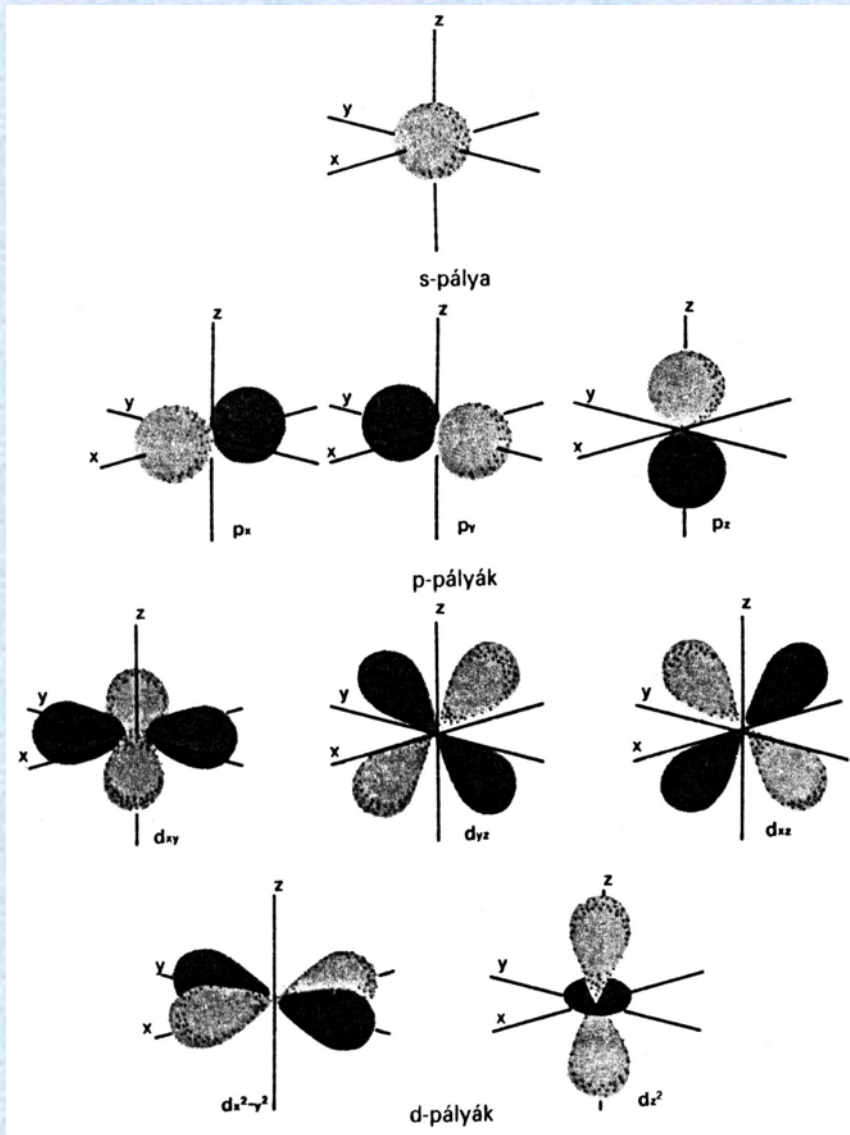

Fő- és mellékkvantumszámok az elektronhéjak feltöltődési sorrendjével

	$l = 0$ s alhéj (sharp) max. $2e^-$	$l = 1$ p alhéj (principal) max. $6e^-$	$l = 2$ d alhéj (diffuse) max. $10e^-$	$l = 3$ f alhéj (fundamental) max. $14e^-$	elemek száma a periódusban
n = 7 Q héj 7. periódus	7s 87 Fr 88 Ra	113 Uut 114 Uuq 115 Uup 116 Uuh 117 Uus 118 Uuo 7p	89 Ac 90 Th 91 Pa 92 U 93 Np 94 Pu 95 Am 96 Cm 97 Bk 98 Cf	99 Es 100 Fm 101 Md 102 No 103 Lr 104 Db 105 JI 106 Rf 107 Bh 108 Hn 109 Mt 110 Uun 111 Uuu 112 Uub	32
n = 6 P héj 6. periódus	6s 55 Cs 56 Ba	81 Tl 82 Pb 83 Bi 84 Po 85 At 86 Rn 6p	71 Lu 72 Hf 73 Ta 74 W 75 Re 76 Os 77 Ir 78 Pt 79 Au 80 Hg 5d	57 La 58 Ce 59 Pr 60 Pm 61 Nd 62 Sm 63 Eu 64 Gd 65 Tb 66 Dy 67 Ho 68 Er 69 Tm 70 Yb 5f	32
n = 5 O héj 5. periódus	5s 37 Rb 38 Sr	49 In 50 Sn 51 Sb 52 Te 53 I 54 Xe 5p	39 Y 40 Zr 41 Nb 42 Mo 43 Tc 44 Ru 45 Rh 46 Pd 47 Ag 48 Cd 4d	4f	18
n = 4 N héj 4. periódus	4s 19 K 20 Ca	31 Ga 32 Ge 33 As 34 Se 35 Br 36 Kr 4p	21 Sc 22 Ti 23 V 24 Cr 25 Mn 26 Fe 27 Co 28 Ni 29 Cu 30 Zn 3d		18
n = 3 M héj 3. periódus	3s 11 Na 12 Mg	13 Al 14 Si 15 P 16 S 17 Cl 18 Ar 3p			8
n = 2 L héj 2. periódus	2s 3 Li 4 Be	5 B 6 C 7 N 8 O 9 F 10 Ne 2p			8
n = 1 K héj 1. periódus	1s 1 H 2 He				2

Valós elektronpályák és sávdigramok

fémes vezető	fémes vezető
	<i>részen betöltetlen</i> vezetési sáv
<i>átlapoló</i> dó vezetési és vegyértéksáv	<i>teljesen betöltött</i> vegyértéksáv
(szennyezetlen) félvezető	szigetelő
	<i>szinte üres</i> vezetési sáv
<i>részen betöltött</i> vezetési sáv	széles tiltott sáv
<i>keskeny</i> tiltott sáv	
<i>teljesen betöltött</i> vegyértéksáv	<i>teljesen betöltött</i> vegyértéksáv
n-típusú, elektronvezetéses (szennyezett) félvezető	p-típusú, lyukvezetéses (szennyezett) félvezető
vezetési sáv <i>mozgékony negat. elektronok</i>	vezetési sáv
<i>donorok leadott elektronjai</i> tiltott sáv	tiltott sáv <i>akceptorok felvett elektronjai</i>
<i>teljesen betöltött</i> vegyértéksáv	<i>mozgékony pozitív lyukak</i> vegyértéksáv

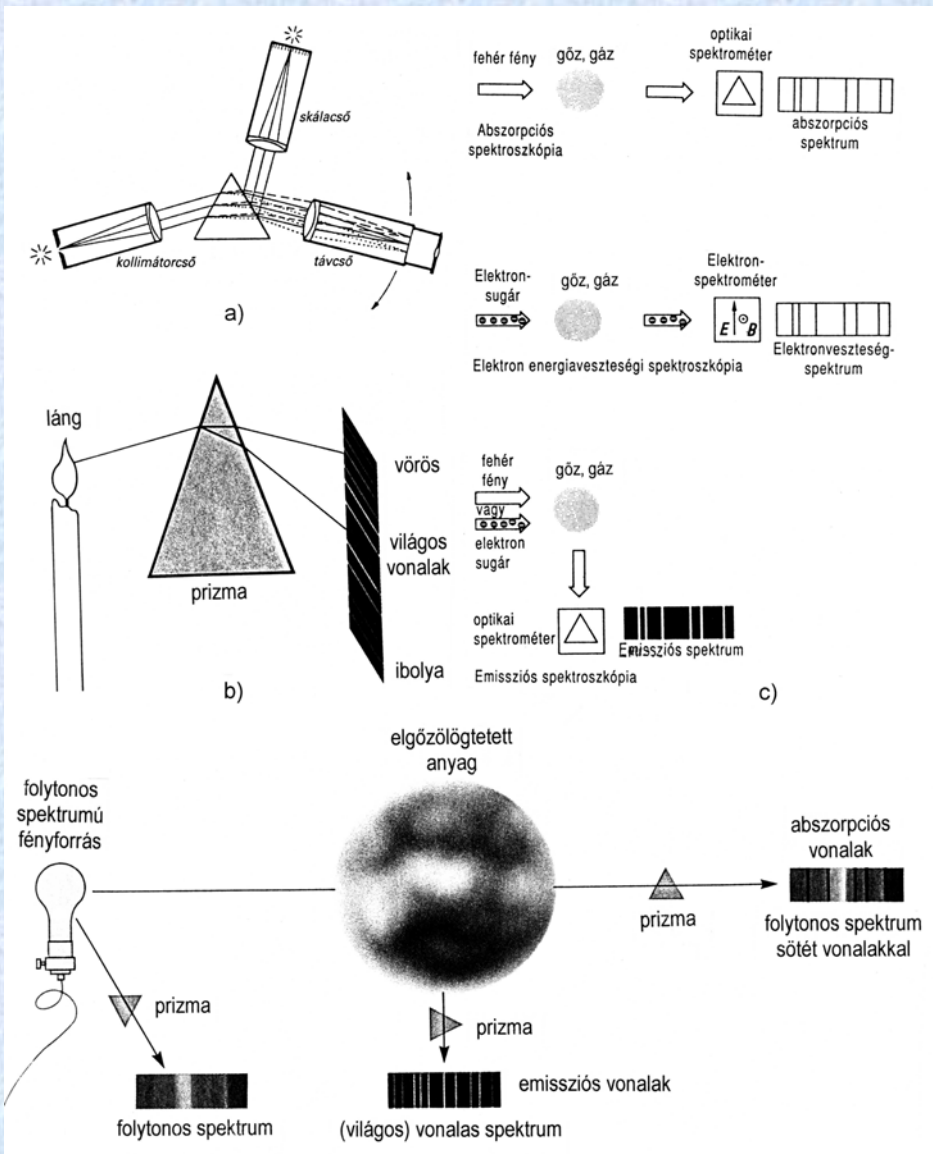

Az elemek periódusos rendszere

1. főcsoport alkálifémek	2. főcsoport alkáli- földfémek	átmeneti fémek										3. főcsoport bőr- csoport földfémek	4. főcsoport szén- csoport	5. főcsoport nitrogén- csoport	6. főcsoport kalkogén (ércképző) elemek	7. főcsoport halogének (sóképzők)	8. főcsoport nemésgáz												
1 he H 0,07 Hidrogén - 252,9 °C - 259,3 °C												5 ro B 2,34 Bór + 2550 °C + 2079 °C	6 he C ^G 2,27 Szén + 4827 °C + 3550 °C	7 he N 0,97 Nitrogén - 195,8 °C - 209,9 °C	8 ek O 1,11 Oxigén - 183 °C + 44,1 °C	9 ek F 1,31 Fluor - 188,1 °C + 119 °C	2 he He 0,14 Hélium - 268,9 °C - 272,2 °C												
3 tk Li 0,53 Litium + 1347 °C + 180,5 °C	4 he Be 1,83 Berillium + 2970 °C + 1278 °C											11 tk Na 0,97 Nátrium + 882,9 °C + 97,8 °C	12 he Mg 1,74 Magnezium + 1090 °C + 684,8 °C	3. mellék- csoport szkandium -csoport ritka földfém										13 tk Al 2,70 Alumínium + 2467 °C + 660,4 °C	14 fk Si 2,33 Szilícium + 2355 °C + 1410 °C	15 tk P ^a 1,83 Foszfór + 280,5 °C + 44,1 °C	16 ro S 2,07 Kén + 444,7 °C + 119 °C	17 ro Cl 2,49 Klór - 34,6 °C - 101 °C	18 fk Ar 1,38 Argon - 185,9 °C - 189,4 °C
19 tk K 0,86 Kálium + 774 °C + 63,7 °C	20 fk Ca 1,55 Kalcium + 1484 °C + 839 °C	21 he Sc 2,99 Szkandium + 2831 °C + 1541 °C	22 he Ti 4,51 Titán + 3287 °C + 1660 °C	23 tk V 6,11 Vanádium + 3380 °C + 1890 °C	24 tk Cr 7,19 Krom + 2672 °C + 1857 °C	25 tk Mn 7,44 Mangán + 1962 °C + 1244 °C	26 tk Fe 7,87 Vas + 2750 °C + 1538 °C	27 he Co 8,89 Kobalt + 2878 °C + 1494 °C	28 fk Ni 8,91 Nikkel + 2732 °C + 1453 °C	29 fk Cu 8,96 Réz + 2567 °C + 1083 °C	30 he Zn 7,14 Cink + 907 °C + 419,6 °C	31 ro Ga 5,93 Gallium + 2403 °C + 29,8 °C	32 fkD Ge 5,32 Germánium + 2830 °C + 937,4 °C	33 ro As ^a 5,73 Arzén + 613 °C (+ 817 °C)	34 he Se 4,80 Szelén + 685 °C + 217 °C	35 ro Br 3,12 Bróm + 58,6 °C - 7,3 °C	36 fk Kr 2,90 Kripton - 153,3 °C - 157,1 °C												
37 tk Rb 1,53 Rubidium + 688 °C + 38,9 °C	38 fk Sr 2,63 Stroncium + 1384 °C + 769 °C	39 he Y 4,47 Ittrium + 3338 °C + 1522 °C	40 he Zr 6,51 Cirkónium + 3580 °C + 1852 °C	41 tk Nb 8,57 Nióbium + 4742 °C + 2468 °C	42 tk Mo 10,2 Molibdén + 4612 °C + 2617 °C	43 he Tc ^a 11,6 Technécium + 4877 °C + 2172 °C	44 he Ru 12,5 Ruténium + 3900 °C + 2310 °C	45 fk Rh 12,4 Ródium + 3730 °C + 1963 °C	46 fk Pd 12,0 Palládium + 3140 °C + 1554 °C	47 fk Ag 10,5 Ezüst + 2212 °C + 961,9 °C	48 he Cd 8,65 Kadmium + 765 °C + 321,1 °C	49 te In 7,31 Indium + 2080 °C + 156,6 °C	50 fkD Sn ^a 7,39 Ón + 2270 °C + 231,9 °C	51 ro Sb 6,69 Antimon + 1750 °C + 630,7 °C	52 he Te 6,25 Tellúr + 989,8 °C + 449,5 °C	53 ro I 4,93 Jód + 184,4 °C + 113,5 °C	54 fk Xe 4,53 Xenon - 108,1 °C - 111,8 °C												
55 tk Cs 1,87 Cézium + 678,4 °C + 28,4 °C	56 fk Ba 3,51 Bárium + 1640 °C + 725 °C	57 he La 6,17 Lantán + 3457 °C + 921 °C	58 he Hf 13,3 Hafnium + 4600 °C + 2227 °C	59 tk Ta 16,7 Tantál + 5425 °C + 2996 °C	60 tk W 19,3 Vollfrám + 5660 °C + 3410 °C	61 he Re 21,0 Rénium + 5630 °C + 3180 °C	62 he Os 22,6 Ozmiium + 5027 °C + 3045 °C	63 fk Ir 22,4 Iridium + 4130 °C + 2410 °C	64 fk Pt 21,5 Platina + 3827 °C + 1772 °C	65 fk Au 19,3 Arany + 2807 °C + 1063 °C	66 80 201 Hg + 356,7 °C - 38,9 °C	67 81 204 Tl + 1457 °C + 303,5 °C	68 82 207 Pb + 1740 °C + 327,5 °C	69 83 209 Bi + 1560 °C + 271,4 °C	70 84 (209) Po + 962 °C + 254 °C	71 - At - Asztácium + 337 °C + 302 °C	72 85 (210) Rn - 61,8 °C - 71 °C												
87 (223) tk Fr 2,50 Francium + 677 °C + 27 °C	88 (226) tk Ra 5,50 Rádium + 1140 °C + 700 °C	89 (227) ek Ac 10,1 Aktínium + 3200 °C + 1050 °C	104 (261) Db [*] Dubnium Ku [*] Kurcsatovi.	105 (262) Jl [*] Joliotium Hahnum	106 (263) Rf [*] Rutherfordi. Sg [*] Seaborgium	107 (264) Bh [*] Bohrium Ns [*] Nielsbohrium	108 (265) Hn [*] Hahnium Hs [*] Hassium	109 (266) Mt [*] Meitnerium	nemesfémek		110 Uun [*] Unun- nilium	111 Uuu [*] Unun- unium	112 Uub [*] Unun- bium	113 Uut [*] Unun- trium	114 Uuq [*] Unun- quadium	115 Uup [*] Unun- pentium	116 Uuh [*] Unun- hexium	117 Uus [*] Unun- septium	118 Uuo [*] Unun- octium										
transzaktinoidák																													
ceritföldiek (ritkaföldfémek)																													
itterföldiek (ritkaföldfémek)																													
R: rendszám	ceritföldiek (ritkaföldfémek)																												
A: rel. atomtömeg	itterföldiek (ritkaföldfémek)																												
S: sűrűség [10 ³ kg/m ³]																													
K: kristályszerkezet:																													
R	A																												
K Vegyj. S																													
Elem neve																													
forr.pont																													
olv.pont																													
Gáz, Foly.	*mesterséges																												

Spektroszkópai vizsgálatok elve és információtartalma

A szilárd anyagok **fény- ill. röntgensugárzással** (elektromágneses sugárzással), **elektronokkal, ill. ionokkal** (részecskesugárzással) való vizsgálata megadja annak lehetőségét, hogy e primer sugárnyalábok segítségével az **atomi tartományokban** is **információkat** nyerjünk az anyagokról.

A vizsgálati eljárások általában a **gerjesztő primer sugárzás és a vizsgálandó anyagminta közötti kölcsönhatáson** alapulnak.

A vizsgálati anyagminta atomjainak elektronhéjaiból származó részecske- ill. elektromágneses sugárzás, mint **keletkező szekunder sugárzás spektrális, vagyis hullámhossz szerinti szétválasztása** az anyagban lévő **atom- vagy ionfajtákról** tájékoztat.

Az egy elemfajtából emittált (egy adott hullámhosszhoz tartozó), ún. karakterisztikus **sugárzás intenzitásának** méréséből ennek az elemnek az anyagbeli **tömeghányadára** következtetünk.